

BRIELSE MARE

Halfjaarlijks magazine van de

HISTORISCHE VERENIGING DE BRIELSE MAASMOND

1572 - 2022

ROCHUS MEEUWISZON

Brielse held van de vrijheid

GEUZEN RAMMEN DE POORT

Inname op het 'Hollands Epos' van Nieuwenhoorn

BRIELS ORANJE BLANJE BLEU

Prinsengeus? Geuzenvlag?

FRANS HOGENBERG

Gravures uit het Historisch Museum

VESTING DEN BRIEL

Anno 1572? Nee, anno 2022

• *uitgave:*
Historische Vereniging
De Brielse Maasmond
Info@debrielsemaasmond.nl

• *correspondentieadres /
redactiesecretariaat:*
Ronald J. de Ridder
Van Bloys van Treslongweg 3
3231 CT BRIELLE

• *telefoon:*
0181 414674

• *bank:*
IBAN: NL20 INGB 0000 2087 92

• *redactie:*
Klaas Schipper (hoofdredacteur),
Nico de Vries,
Adriaan Rodenburg (lay-out)

• *internetadressen:*
Historisch Museum Den Briel:
www.historischmuseumdenbriel.nl
Cultuurweb Brielle:
www.cultuurwebbrielle.nl
Musea In Nederland:
www.museumserver.nl

• *belangrijke telefoonnummers:*
Gemeente Brielle:
www.brielle.nl
Meldpunt 'Cultureel Erfgoed':
kantooruren di t/m vr 0181 475475
(Historisch Museum Den Briel);
Meldpunt Monumentenzorg:
kantooruren 0181 471111 (Angelique
van Oers, gemeente Brielle);
Streekarchief Voorne Putten:
www.streekarchiefvp.nl
0181 419999,
openingstijden: di-vr 9-16 uur.

• *advertentietarief:*
Een halve pagina per jaar (twee edities):
€90,-

• *cover:*
Glas-in-loodraam in de Sint-Catharij-
nekerk met de afbeelding van Rochus
Meeuwiszoon.

© Historische Vereniging de Brielse
Maasmond 2022.
Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt worden doormiddel van druk,
fotokopie, of op welke andere wijze ook
zonder schriftelijke toestemming van de
redactie.

Het eerstvolgende nummer verschijnt
in oktober 2022.

BRIELSE MARE

Jaargang 32 NR. 1, MAART 2022

VAN DE REDACTIE

Klaas Schipper

3

GEUZEN RAMMEN DE POORT

Inname op het 'Hollands Epos' van Nieuwenhoorn

4

FRANS HOGENBERG

Gravures uit het Historisch Museum

7

VESTING DEN BRIEL

Anno 1572? Nee, anno 2022!

12

VAN DE VERENIGING

Een feestelijke Mare

10

1 APRIL SOUVENIRS

Bordjes, speldjes en andere parafernalia

16

ROCHUS MEEUWISZOOM

Brielse held van de vrijheid

18

DE MARTELAREN VAN GORKUM

Aandacht in het jubeljaar

29

OMZIEN IN VERWONDERING

1922 - 2022

32

'BRIELS' ORANJE BLANJE BLEU

Prinsengeus? Geuzenvlag?

36

HET HUIS ORANJE-NASSAU

In Brielle en op Voorne-Putten

40

WILLEM & CHARLOTTE

Over liefde en trouw

42

De Brielse Mare is het halfjaarlijks magazine uitgegeven door de Historische Vereniging De Brielse Maasmond (voorheen 'Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel'). Dit magazine wordt automatisch aan de leden van de vereniging toegestuurd. Losse nummers zijn te bestellen via het secretariaat van de vereniging en te koop bij het Historisch Museum Den Briel, in het Streekarchief en bij de plaatselijke boekhandel.

Een jaar na publicatie is de Brielse Mare ook beschikbaar op de website van de vereniging: www.debrielsemaasmond.nl.

Persoonlijk lidmaatschap €15 per jaar; familielidmaatschap €20 per jaar. Aanmelding bij het secretariaat of d.m.v. het formulier op de website van de vereniging: www.debrielsemaasmond.nl.

De vereniging heeft de ANBI-status. Dit betekent dat giften in het kader van de wettelijke bepalingen in mindering kunnen worden gebracht op het belastbaar inkomen van de schenker.

Auteursinstructies: Historische artikelen over Brielle en de streek zijn welkom. Gewenste omvang: 1000 tot 2000 woorden. Aanbevolen wordt vooroverleg te plegen met Klaas Schipper: k.j.schipper@hetnet.nl of 0181 413981. De redactie behoudt zich het recht voor, in overleg met de auteur, artikelen in te korten of te wijzigen.

Van de redactie

In deze jubileumeditie pakken we eens flink uit. We staan zoals u allen ongetwijfeld weet in Brielle dit jaar op uitgebreide schaal stil bij het feit dat de watergeuzen de stad 450 jaar geleden bevrijdden van de Spanjaarden. Met 44 pagina's is de Mare nieuwe stijl niet alleen dikker dan u gewend bent, hij staat vol artikelen die direct verband houden met deze voor Brielle en de Lage Landen zo belangrijke gebeurtenis. Het streven is ook in de najaarseditie met artikelen te komen die direct of indirect te maken hebben met deze jubileumviering. Uw bijdragen zijn welkom.

Leo Arkenbout schreef op verzoek van het bestuur van de Historische Vereniging De Brielse Maasmond een lijevig artikel over Rochus Meeuwiszoon, een ondanks zijn heldendaad toch vrij onbekende historische figuur. Voor dit 'cadeau van de vereniging' werd al geruime tijd geleden een werkgroepje gevormd waarin naast Leo ook de bestuursleden Betty van Viegen, Mieke van Alphen en Trudy Schipper zitting hadden. In dit zogeheten 'cluppie' dat meerdere malen bijeenkwam, kreeg Rochus gestalte. Het resultaat vindt u in dit nummer en uiteraard prijkt Rochus ook op de cover.

Leo maakt op zijn verzoek niet langer deel uit van de redactie. In deze vacature kon gelukkig snel worden voorzien met de komst van Nico de Vries, oud-journalist van het Algemeen Dagblad. Deze professional is meteen enthousiast van start gegaan en heeft niet alleen voor deze editie al enkele artikelen aangeleverd maar zit ook boordevol plannen voor de toekomst.

Tijdens een brainstormsessie van de redactie kwam onder meer naar aanleiding van reacties van lezers naar voren dat wat kortere, voor eenieder leesbare artikelen met bronvermelding maar zonder notenapparaat de voorkeur genieten, dat er meer beeldmateriaal gebruikt wordt en dat we ook met enkele vaste rubrieken willen werken. 'Omzien' is er een van. Helemaal up to date, zoals u ook in hedendaagse kranten en tijdschriften ziet.

Dat Koning Willem-Alexander op 24 maart naar Brielle komt, werd medio februari bekendgemaakt. In deze Mare blikken we terug op koninklijke bezoeken bij bijzondere aprilvieringen in het verleden en schetsen we de geschiedenis van de geuzenvlag naar nieuwere inzichten nog maar eens. Dr. Roel Slachmuylders geeft een interessante toelichting op 16e-eeuwse gravures van Frans Hogenberg die zich in de depotcollectie van ons museum bevinden. Marijke Holtrop verschaft traditiegetrouw meer museumnieuws, onder andere over de bijzondere expositie van Het Huis Oranje-Nassau.

Aandacht wordt ook besteed aan de maquette van de vesting anno 2022 waaraan bij Miniworld in Rotterdam momenteel hard gewerkt wordt en die later dit jaar al in Brielle te bewonderen valt.

Allemaal artikelen met een feestelijk tintje, maar het is evident dat er ook aandacht wordt besteed aan de Martelaren van Gorcum, de slachtoffers van de inname van Den Briel die nog steeds een inspiratiebron zijn voor een aantal rooms-katholieke gelovigen. We verdiepten ons in de diverse geschriften over hen en we stelden vragen aan bisschop Mgr. dr. J.H.J. van den Hende van het Bisdom Rotterdam en aan Jack Glas, custos van het Heiligdom van de Martelaren van Gorcum. Een veelzijdig nummer dus.

Klaas Schipper

Geuzen rammten ook op ‘Hollands epos’ de poort

De inname van Den Briel is één van de in het oog springende thema's in het 'Hollands epos' van Nieuwenhoorn: een voor het grote publiek onbekende serie van veertien schilderijen op behang in het voormalige gemeentehuis van dit dorp, thans onderdeel van de gemeente Hellevoetsluis.

TEKST: NICO DE VRIES

rechts boven
Het raad- en polderhuis van Nieuwenhoorn.
Foto: C.J. Lidewij.

rechts
Ook de in de vergaderzaal van het dorps- en polderbestuur van Nieuwenhoorn rammeien de watergeuzen de Noordpoort van Den Briel. Het schilderij is één van de veertien tableaus, die huisschilder Antonie Luttenberg in 1838 op het behang van de raadskamer aanbracht.
Foto: Gerard Dukker, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Het reusachtige werk langs vier muren vertelt het verhaal van vijf belangwekkende gebeurtenissen uit de vaderlandse geschiedenis.

Naast de Tachtigjarige Oorlog geeft de historie-cyclus de opstand van de Germanen tegen de Romeinen weer, de Kabeljauwse Twisten in de vijftiende eeuw en de Franse bezetting onder Napoleon. Het laatste thema betreft de Tiendaagse Veldtocht in de jaren dertig van de negentiende eeuw.

In de nadagen van die verloren oorlog werkte de Nieuwenhoornse huisschilder Antonie Luttenberg (1789 – 1840) aan zijn 'Hollands epos'; in opdracht van het gemeentebestuur en de besturen van de polders Nieuwenhoorn en Nieuwe Gote. De bestuurders van deze instellingen vergaderden op de bovenverdieping van het plaatselijke raad- en polderhuis dat tussen 1832 en 1834 aan de Rijksstraatweg was verzezen. In de jaren erna werd de vergaderzaal betimmerd, waarna Luttenberg in 1838 het epos op het behang van de raadzaal aanbracht.

Een kunstschilder was Antonie Luttenberg niet. Volgens kunsthistoricus Peter Don van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg zijn de schilderijen nogal onhandig en primitief. Perspectivisch klopt er veel niet, terwijl ook de weergave van de menselijke anatomie te wensen overlaat. Sommige composities zijn duidelijk naar bestaande voorbeelden geschilderd en daardoor beter geslaagd dan de rest, aldus Don. Dit geldt onder meer voor de centrale groep op de voorgrond bij de inname van Den Briel.

Voor dit tafereel greep Luttenberg terug op de populaire gravure, die de Amsterdamse etser Jan Luyken rond 1687 vervaardigde van de inname op de eerste april van Den Briel. Op de gravure stichten de watergeuzen brand en rammen ze de stadspoort.

Gezien de kleuren op het palet ligt het voor de hand dat Luttenberg in het Brielse stadhuis ook voor het schilderij van Johann Heinrich Keller heeft gestaan. Tegen een beloning van honderdvijftig gulden had het stadsbestuur de in Zwitserland geboren, maar in Den Haag werkende Keller in 1759 opdracht gegeven om de inname op basis van Luykens

zwart-wit gravure kleurrijk op doek te zetten. Antonie Luttenberg zal met een zekere regelmaat naar Den Briel zijn afgereisd. Zijn schoonouders woonden er immers. Na een eerder gestrand huwelijk was hij in 1834 op 45-jarige leeftijd gehuwd met de negentien jaar jongere Brielse onderwijzersdochter Geertruij van der Linden.

Het schildersvak zal Luttenberg in zijn geboorteplaats Zwolle onder de knie hebben gekregen, waar ook zijn jongere broer Gerrit Jan schilder-glazenmaker was. In de negentiende eeuw was het niet ongewoon dat de huisschilders in de wintermaanden waarin er voor hen weinig werk was, tegen betaling woningen van notabelen en de boerderijen van grote boeren vereeuwigden.

Het stadsbestuur van Brielle gaf opdracht aan J. Keller een schilderij te maken dat werd opgehangen op de schoorsteen van de Vroedschapskamer in het stadhuis

links

Het innemen van Den Briel, geschiedt den eersten van April in den Jaere 1572' van Jan Luyken vormde de basis voor Luttenbergs innametafereel.

Foto: Rijksmuseum Amsterdam.

Een groots kunstwerk is het 'Hollands epos' niet. Maar volgens kunsthistorici is een cyclus historieschilderingen als deze wel zeldzaam

Voor Antonie Luttenberg moet de opdracht om het 'Hollands epos' op het behang van de raadzaal aan te brengen, een geschenk uit de hemel zijn geweest. Hij was net naar Nieuwenhoorn verhuisd en dochter Bertha was nog een baby. Volgens de overlevering nam Luttenberg de tijd. Met het verstrijken van de weken kregen de dorps- en polderbestuurders echter schoon genoeg van zijn getalm. Het verhaal wil dat zij Luttenberg met een fles jenever in de vergaderkamer opsloten en dat ze de schilder weer vrij zouden laten zodra hij zijn werk af had.

Met zijn 'Hollands epos' gaf Luttenberg de kracht van de Nederlandse geest weer en onderstreepte hij tevens het respect en de trouw van de dorps- en polderbestuurders voor de Oranjes en het vaderland. Nadat de Belgen in 1830 in opstand waren gekomen, bleek de historieschilderkunst bij uitstek geschikt om boven de grote rivieren het nationaal besef te prikkelen. Op doek werden de oorlogshandelingen vastgelegd, maar in deze sfeer van vaderlandsliefde pasten ook strijdtoneelen uit de Tachtigjarige Oorlog. Antonie Luttenberg putte uit dit militant anti-Belgisch nationalisme zijn inspiratie. Een groots kunstwerk is het 'Hollands epos' niet. Het belang ligt volgens kunsthistorici niet in de artistieke waarde, maar in de zeldzaamheid van een cyclus historieschilderingen als deze.

onder

Antonie Luttenberg moet ongetwijfeld oog in oog hebben gestaan met het schilderij 'De inname van Den Briel op 1 april 1572' van J. Keller (1698-1765) dat in het Brielse stadhuis hing. In het midden stuurt Lumey zijn manschappen naar voren. Achter hem met bijl in de hand Rochus Meeuwiszoon.
Foto: Historisch Museum Brielle.

1 April 1572 in het oeuvre van Frans Hogenberg

De inname van Den Briel door de Watergeuzen is wel vaker afgebeeld. Een van de meest bekende werd gegraveerd door Frans Hogenberg. Het Historisch Museum Den Briel bezit er drie exemplaren van.

TEKST: DR. ROEL SLACHMUYLDERS

boven afbeelding 1

Frans Hogenberg, De Beeldenstorm te Antwerpen in 1566, gravure, Keulen, 1566 of later. Historisch Museum Den Briel, Adlib. nr. 5272.

De compositie volgt de laatmiddeleeuwse traditie, de opeenvolgende fasen van een gebeurtenis worden naast elkaar in een enkel landschap geplaatst

Frans Hogenberg (ca. 1535-ca. 1590) (1) werd geboren te Mechelen. Zijn vader Nikolaus, een uit München geïmmigreerde graveur en schilder, stierf toen hij jong was. Zijn opleiding in Mechelen kreeg Frans wellicht van zijn Antwerpse stiefvader Hendrik Terbruggen. Die was graveur en uitgever van landkaarten. Wegens protestantse sympathieën emigreerde Frans mogelijk al in 1564.(2) In Keulen vestigde hij een grafisch atelier. Daarnaast werkte hij ook nog in onder andere Londen, Antwerpen en Hamburg. Hogenberg maakte vooral landkaarten, stadsgezichten en historieprenten. Deze laatste tonen gebeurtenissen uit de Tachtigjarige Oorlog (in de Nederlanden) of de Hugenotenoorlogen (in Frankrijk). Het Historisch Museum Den Briel heeft verschillende gravures van Hogenberg in zijn collectie.

Een eerste afbeelding hangt op de zolder. Het Duitse onderschrift situeert het werk in het Keulse atelier van Hogenberg. Vertaald luidt het: *'Na een weinig preken / [van] de calvinistische religie / begonnen de Beeldenstormen[.] / Geen monstrans, kelk, altaar / of wat er ook voorhanden was / of het werd op korte tijd stukgeslagen / zoals veel lieden onmiddellijk duidelijk was. / In het jaar Ons Heren 1566 [op] 20 augustus'*. De plaat toont beeldenstormers aan het werk. Heiligenbeelden worden omvergetrokken, retabels stukgehakt, liturgisch textiel gescheurd, brandglasramen uitgeslagen en offerblokken open gebroken. Onderaan maken enkele burgers zich uit de voeten met buit. Wegens de datum, 20 augustus 1566, is de hier afgebeelde kerk in de literatuur soms geïdentificeerd als de Antwerpse Onze-Lieve-Vrouwekathedraal.

rechts afbeelding 2
Antwerpen, Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, zicht op het interieur.

Daar werd die dag immers gebroken. Deze identificatie klopt niet. Hogenbergs prent toont een kerk met drie beuken zonder voorgevel (sic). De Onze-Lieve-Vrouwe-kathedraal (afbeelding 2) daarentegen heeft zeven beuken, ziet er binnenin heel anders uit en heeft uiteraard wél een voorgevel. Hogenberg heeft duidelijk geen bestaande, hem bekende Antwerpse kerk gegraveerd, maar een denkbeeldige architectuur. Net zoals de afgebeelde beeldenstormers geen realistische portretten van eigentijdse Antwerpse burgers zijn, maar stereotype figuren.

Een chronologisch volgende gravure in het Historisch Museum Den Briel hangt in de zaal met de Veldslagen vóór en ná 1572. Afgebeeld is de Slag bij Oosterweel (afbeelding 3). Dit dorpje lag op de rechter Scheldeoever, zo'n zes kilometer ten noorden van Antwerpen. 's Ochtends op 13 maart 1567 werd daar een legertje van ongeveer tweeduizend onervaren en slecht bewapende geuzen aangevallen door een kleinere, maar professionele strijdmacht van landvoogdes Margaretha van Parma. Het was een slachtpartij; gevangenen werden er nauwelijks gemaakt. Sommige geuzen zochten hun toevlucht in twee huizen, die prompt in brand werden geschoten. Honderden vluchtten tevergeefs voor hun leven; enkelen verdronken in de Schelde. Hogenbergs prent toont zijn persoonlijke interpretatie van het gevecht. De compositie volgt de laatmiddeleeuwse traditie, waarbij opeenvolgende fasen van een gebeurtenis naast elkaar in één enkel landschap worden geplaatst. Het Duitse onderschrift luidt, vertaald: *'In Oosterweel verzamelde zich snel / zonder geld of wapens een grote bende / in de tijden van de Rebellie / allen met de intentie / om met geweld te krijgen / [vrijheid van] het Geloof[.] Er was echter besteld / een regiment [soldaten] te paard en te voet / die hen wurgden en vertrappelden / In het jaar Ons Heren 1567 [op] 13 maart'*.

Hogenbergs prent toont de Schelde, een hoge maar overdreven grillig getekende Scheldedijk waarover de regeringstroepen aanvallen, en achter die dijk enkele huizen en een kerk.

Opvallend is het hoogteverschil: de gebouwen lijken wel in een put te liggen. Tot Oosterweel in 1929 werd afgebroken ten behoeve van de uitbreiding van de Antwerpse haven, was het inderdaad het laagst gelegen dorp in België. Hogenberg lijkt de kerk minstens gedeeltelijk correct te hebben weergegeven. Mogelijk heeft hij het bedehuis gezien tijdens een verblijf te Antwerpen. De door hem afgebeelde toren heeft een vierkant grondplan en bovenaan aan elke zijde twee galmgaten. De nog bestaande kerk toren uit de vijftiende eeuw is inderdaad opgetrokken op een vierkante fundering en heeft aan elke zijde onder de dakrand twee kleine galmgaten (afbeelding 4). Nadere vergelijking is moeilijk. Het kerkje van Oosterweel is in het begin van de achttiende eeuw immers ingrijpend herbouwd (op afbeelding 4: alles in rode baksteen), met onder meer in het oosten een driezijdige koorapsis.

Archeologisch onderzoek uitgevoerd in 1985 sluit Hogenbergs weergave van het kerkkoor als een eenvoudige, recht afgesneden structuur niet uit.(3)

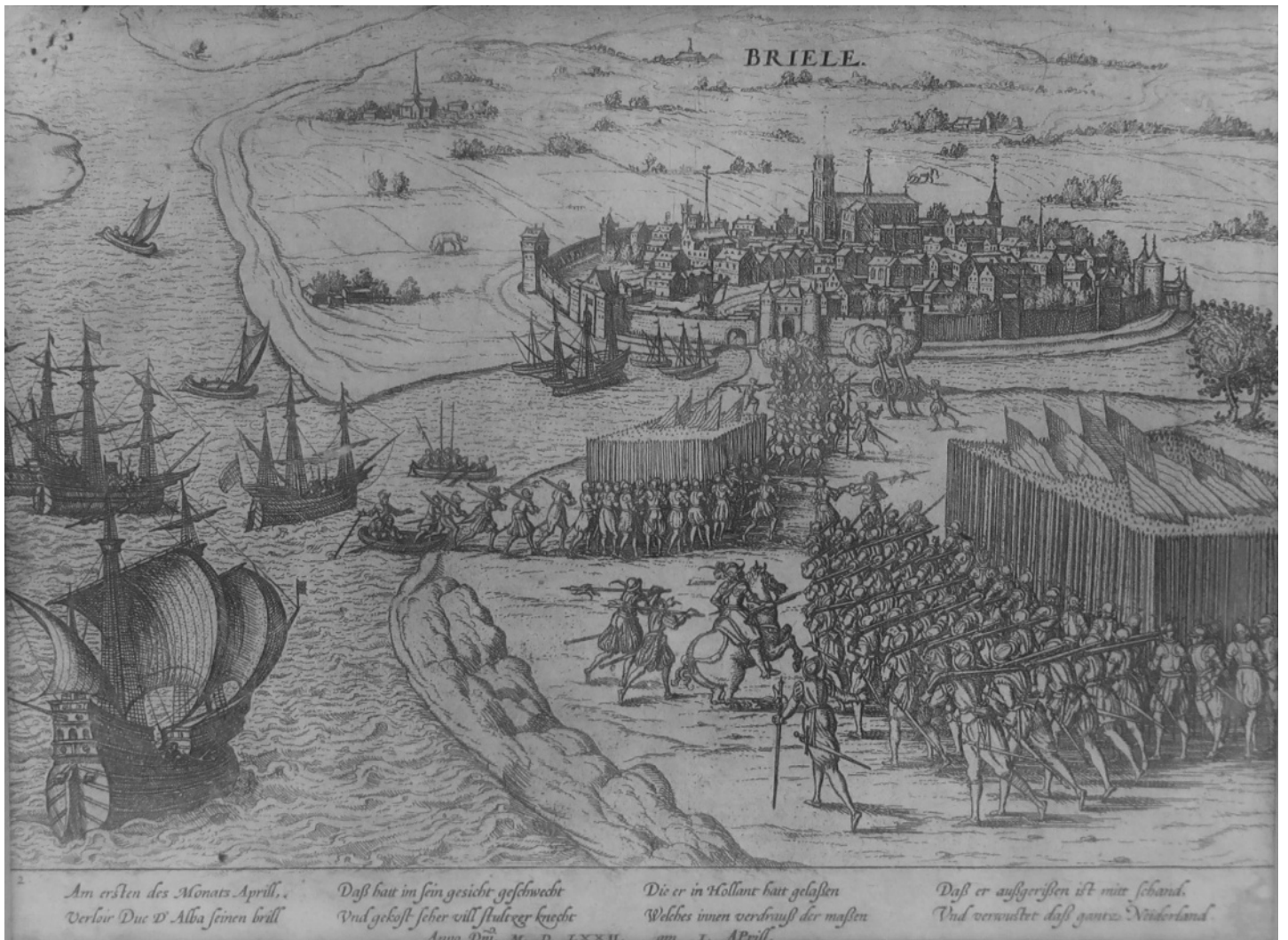
Een volgend werk (afbeelding 5) bevindt zich in de depotcollectie van het museum. De gravure illustreert het innemen van Brielle door de watergeuzen op 1 april 1572. De legende luidt, vertaald: 'Op de eerste van de maand april / verloor de hertog van Alva zijn bril / Dat heeft hem gezicht doen verliezen / en veel trotse krijgsknechten gekost / die hij in Holland heeft gelaten / wat hem verdriet deed boven mate / Zodat hij met schande is uitgereden / en heel Nederland heeft verwoest. / In het jaar Ons Heren 1572 op 1 april'.

Net zoals in de gravure van de Beeldenstorm is Hogenbergs stadsgezicht niet realistisch. Geen van de getoonde bedehuizen, inclusief de dom, lijkt op

boven afbeelding 3
Frans Hogenberg, De Slag bij Oosterweel in 1567, gravure, Keulen, 1567 of later. Historisch Museum Den Briel, Adlib. nr. 5280.

onder afbeelding 4
Oosterweel, Sint-Jan-de-Doperkerk.

Duidelijk is dat Hogenberg Brielle niet heeft bezocht vóór hij deze gravure vervaardigde

bestaande Brielse kerken. De afgebeelde stadswallen en -poorten slaan nergens op. Het grondplan van de stad lijkt bolronnd in plaats van amandelvormig. Het in de Maasmond uitstekende Brielse havenhoofd ontbreekt. De vaargeul naar het Maarland toe is veel te breed weergegeven. De proporties van Brielle zijn onrealistisch groot ten opzichte van het ommeland. Hogenberg lijkt zijn denkbeeldige Brielle te hebben bekeken door een krachtige lens. Waardoor de stad, in de focus, sterk is uitvergroot. En de periferie van het blikveld (het eiland Voorne) flink is ingekrompen. Op de koeien in het landschap na, tenminste. Die zijn reusachtig in vergelijking met de afmetingen van de gebouwen.

Duidelijk is dat Hogenberg Brielle niet heeft bezocht vóór hij deze gravure vervaardigde. Evenmin lijkt hij over visuele bronnen zoals Van Deventers kaart

(zie elders in deze editie) te hebben beschikt. Waarop Hogenberg zich dan wel heeft gebaseerd voor het maken van het stadsgezicht, weten we niet. Hetzelfde geldt voor de weergave van de actie van de watergeuzen. Die is door Hogenberg eveneens weinig realistisch in scène gezet. Zo lijken Lumey's mannen vanuit het zuiden aan te vallen. Dat moet je alleszins afleiden uit de positie van de westertoren van de domkerk. Een en ander suggereert dat Hogenberg enkel op hoofdlijnen was geïnformeerd over wat er zich op 1 april 1572 had afgespeeld. En hiervan, met de nodige fantasie, een gedramatiseerde 'artist impression' op papier heeft gezet.

Tot slot en ter vergelijking een ingekleurde gravure van Hogenberg in het museum (afbeelding 6). Dit is geen historische plaat, maar een illustratie uit een stedenatlas. De eerste editie werd in

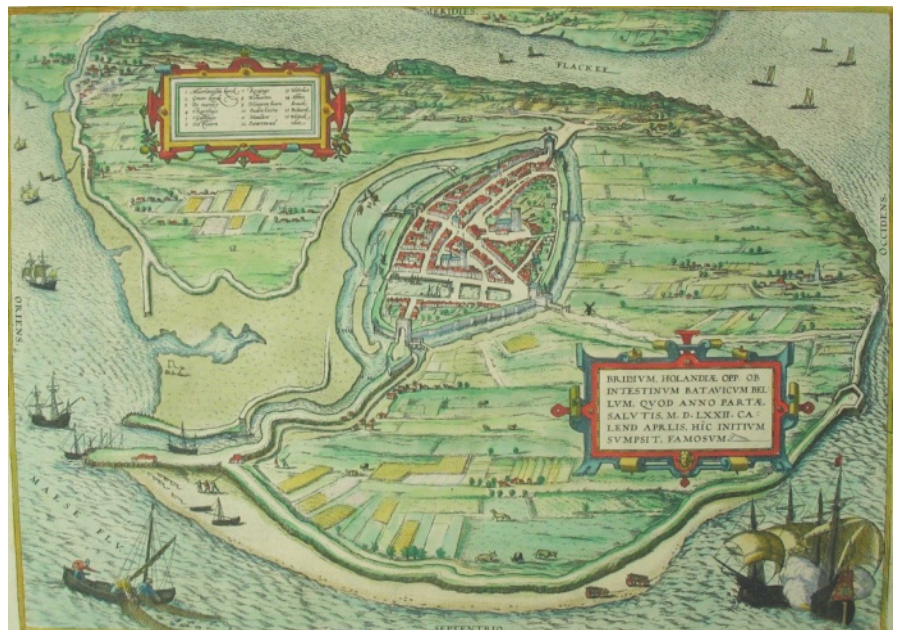
boven afbeelding 5
Frans Hogenberg, *Inname van Brielle door de Watergeuzen in 1572*, gravure, Keulen, 1572 of later. Historisch Museum Den Briel, Adlib. nr. 6968.

1575 te Keulen uitgegeven door Georg Braun en Frans Hogenberg (*Civitates Orbis Terrarum. De Praecipvis, Totivs Vniversi Urbibus, Liber Secundvs*). De Amsterdamse uitgever Johannes Janssonius herbruikte Hogenbergs drukplaten in 1657 voor een tweede editie van deze atlas (*Theatrum Urbium Celebriorum totius Belgii sive Germaniae Inferioris*, volume 2). Een variant van de gravure, zonder tekstcartouches en met als enige inscriptie “BRIEL”, illustreert opeenvolgende edities van Lodovico Guicciardini's *Description de tous les Païs-Bas* (...), vanaf 1582 uitgegeven te Antwerpen door Christoffel Plantijn.

Op Hogenbergs kaart ligt het zuiden ('MERIDIES') boven, het noorden ('SEPTENTRIO') onder, het oosten ('ORIENS') links en het westen ('OCCIDENS') rechts. De rivieren zijn geïdentificeerd als 'MAESE FLV(MEN)' en het Haringvliet of 'FLACKEE'. De Latijnse inscriptie op de cartouche rechts luidt, vertaald: 'Brielle. De stad van Holland (sic) beroemd omwille van de Bataafse (sic, Nederlandse) burgeroorlog, die hier op de kalenden (sic, de eerste dag) van april in het jaar van de geboorte van het Heil 1572 haar aanvang nam.' De cartouche links boven identificeert enkele gebouwen in Brielle en wat plaatsen op het eiland Voorne:

'1 Maerlantsche kerck / 2 Groote kerck / 3 De marckt / 4 t' Raethuys / 5 t' Gasthuys / 6 Oostvoorn / 7 Recaing / 8 Heluoeten / 9 Nieuwen hoorn / 10 Ouden hoorn / 11 Nieulant / 12 Swartewael / 13 Hee(n)vliet / 14 Abben[=]brouck / 15 Bolwerck / 16 Bleijnck[=]vliet'.

Het eiland Voorne is nog steeds erg gekrompen en vervormd. Het stadsgezicht zelf oogt echter vrij realistisch. De Brielse Sint-Catharijne- en Maarlandse Sint-Pieterskerk zijn herkenbaar en georiënteerd. De stadsomwalling heeft het juiste amandelvormige grondplan. De bakstenen middeleeuwse stadsmuur is inmiddels aangeaard. Ontbrekende muurdelen aan de oostzijde van de stad langs het water zijn opgevuld met een aarden wal en een lage poort. Een ophaalbruggetje geeft toegang tot het eiland tussen beide oostelijke armen van de Goote. De Noordpoort -nu

zonder dak- lijkt wat te breed weergegeven. Ervoor ligt ter bescherming een aarden bastion. De toegang vanaf de Maasmond is naar opzij verlegd, via een houten ophaalbruggetje. Geen van de andere Brielse stadspoorten heeft al een bastion. Conclusie: Hogenberg heeft het stadsgezicht mogelijk gemaakt op basis van een bezoek of een recente visuele bron.

noten

(1) Zie: G.A. DEKKER, *Nationalhymne "Het Wilhelmus" in Haarlem ontstaan*, Books on Demand, 2012, p. 115; R. VOGES, *Das Auge der Geschichte. Der Aufstand der Niederlande und die Französische Religionskriege im Spiegel der Bilderichte Franz Hogenbergs (ca. 1560-1610)* (Studies in Medieval and Reformation Traditions 216), Leiden, 2019.

(2) Hogenbergs naam komt niet voor op de lijsten van door de Bloedraad verbannen personen, zie: A.L.E. VERHEYDEN, *Le Conseil des Troubles. Liste des condamnés (1567-1573)*, Brussel, 1961. Keulse archiefstukken bewijzen echter Frans' gereformeerde activiteit: R. VOGES, 2019, pp. 359-364.

(3) https://assetsbeta.antwerpen.be/srv/assets/api/download/4ca68a76-4a4c-4473-a29ef74d9630f170/Rapport_09_skeletten_Oosterweel.pdf, p. 9.

Dr. Roel Slachmuylders, wetenschappelijk medewerker en assistent conservator van het Historisch Museum Den Briel promoveerde op 20 december 2021 aan de Faculteit der Letteren van de Radboud Universiteit op het proefschrift *Intra muros. Een archivalisch en literair bronnenonderzoek naar de kunstinoedels van vijf afgeschafte kloosters van reguliere kanunniken of kanunnikessen van Sint-Augustinus binnen de tweede Leuvense stadsomwalling: Sint-Geertrui, Wittevrouwen, Sint-Ursula, Sint-Maartensdal en Sint-Monica.*

Mogelijk heeft Hogenberg de gravure van het eiland Voorne en het stadsgezicht van Brielle gemaakt op basis van een bezoek

boven afbeelding 6

Frans Hogenberg, (later) ingekleurd gezicht op Brielle en het eiland Voorne, Keulen, 1575 of later. Historisch Museum Den Briel, Adlib. nr. 5695.

Vesting Den Briel

Anno 1572? Nee, anno 2022!

Elke zichzelf respecterende vestingstad beschikt wel over een stadsmaquette, maar Brielle helaas (nog) niet. Geen wonder dat de stichting Eersteling der Vrijheid ter gelegenheid van het feit dat Brielle 450 jaar geleden door de watergeuzen werd ingenomen in die leemte wil voorzien. Het idee was een maquette te bouwen van de vestingstad *Den Briel, anno 1572*. Bij de eerste vingeroefeningen viel dat plan al in duigen. Er zaten te veel mitsen en maren aan. Om de waarheid geen geweld aan te doen, is welbewust gekozen voor een maquette van de vestingstad *Den Briel, anno 2022*. Volgens stadsarchivaris Aart van der Houwen is dat een verstandige keus.

TEKST: **NICO DE VRIES**

onder
Marc van Buren
legt de laatste
hand aan de
Hoofdwacht van
Brielle.

De voornaamste ingrediënten van de maquette *Den Briel, anno 2022* zijn: ruim tweeduizend woonhuizen en uiteraard alle markante gebouwen binnen de vesting zoals de Provoost, de Hoofdwacht, het Arsenaal of het Merula Weeshuis. Natuurlijk ontbreken de wallen en de vestinggracht niet en zijn er kunstwerken als *De Nymph* bij het Asyl voor Oude en Gebrekkige Zeelieden.

Vanaf september moet miniatuur-Den Briel in het Historisch Museum Den Briel te zien zijn.

De hele vesting, met alles erop en eraan, op een giga-uitneembare tafel van pak 'm beet viereneenhalf bij vijf meter, de stad in een schaal van 1 op 250. Voor het idee: de 57 meter hoge stompe toren van de Sint-Catharijnekkerk is verkleind tot een torentje van 23 centimeter hoog, zo lang als een eetlepel inclusief steel. Een gemiddelde woning langs de Langestraat of Turfkade gaat bijna drie

centimeter de lucht in, gelijk de afmeting van de tand van een gebaksvorkje.

De modelbouwers van familie-attractie Miniworld Rotterdam staan voor de immense opdracht om de stad waarheidsgetrouw na te bouwen. Een uitdagende klus, maar grotendeels goed uit te voeren, zegt maquette-architect Marc van Buren. Zeker nu besloten is om het Brielle van nu en niet van toen na te bouwen. Volgens stadsarchivaris Aart van der Houwen is dat een verstandige keus, ook al hebben verschillende cartografen de stad in het verleden meer dan eens getekend. De bekende Jacob van Deventer zette Den Briel vlak voor 1572, omstreeks 1566, nog op de kaart. In 1612 verscheen een atlas, waarin de stadsplattegrond van Lodovico Guiccardini was opgenomen. Andere overbekende 'Brielse' kaarten zijn die van de Amsterdamse cartograaf Joan Blaeu (1649) en Isaäk Tirion, getekend in 1743.

Al die kaarten hebben een mits, vervolgt Van der Houwen. "De plattegronden van de vesting zijn gemaakt voor militaire doeleinden. De verdedigingswerken en de gebouwen die boven de stad uitstaken, staan er in optima forma op. Het overige, de huizen, het stratenpatroon, is vaak decoratief, soms ook onnauwkeurig." Andere bronnen die het stadsbeeld van toen kunnen complementeren, zijn er domweg niet. De stadsarchivaris: "Wordt de stad nagebouwd als de vestingstad Brielle in 1572 dan komen er veel veronderstellingen om de hoek kijken."

Maar hoe zit het met andere maquettes? Zoals de maquette van Hoorn anno 1650 in het Westfries Museum bijvoorbeeld, gebaseerd op een kaart van Blaeu. Bij de onthulling van dit indrukwekkende schaalmodel in 1987 zei de expert van oude topografische kaarten, Marijke Donkersloot-Vrij, dit er over: "De kritiek die men op Blaeu zou kunnen hebben, is dat de kaartinhoud niet in alle details up to date is. Vooral de gewone huizen in de verschillende straten en steegjes van de stad waren moeilijk waarheidsgetrouw na te bouwen.

Het is duidelijk dat men daardoor genoodzaakt was knopen door te hakken en ongewild de eigen fantasie een rol moest laten spelen."

In 2012 meldde museum Markiezenhof in Bergen op Zoom een nagenoeg waarheidsgetrouwe maquette van de stad anno 1747 in huis te hebben. Er was geen woord van gelogen. Uit een Frans depot was tegen hoge verzekeringskosten een maquette overgekomen. Het betrof overigens niet de originele versie van het schaalmodel van de stad dat voor de Franse koning Lodewijk XV

Het is een immense opdracht om de stad waarheidsgetrouw na te bouwen

boven
De kaart van Joan Blaeu uit 1649.

onder
Detail van de maquette van Hoorn in 1650. Foto: archief Stichting Hoorn.

Inmiddels zijn de modelbouwers met het geduld en de verfijnde vingers van middeleeuwse monniken aan de slag gegaan

was gebouwd, maar een secure replica die in het eind van de negentiende eeuw werd vervaardigd. Hoe dan ook, deze maquette was geen reconstructie, maar een in zijn tijd gebouwde werkelijkheid.

Met de keus voor een vestingstad-van-nu-versie zadelen de Briellenaren-van-nu toekomstige generaties zeker niet op met een Euro Disney-replica uit 1572. De historicus van straks zal ongetwijfeld in zijn sas zijn met de in karton bevroren werkelijkheid van Den Briel anno 2022.

Het team van Marc van Buren zet in op een duurzame maquette, die goed te onderhouden is, die tegen een stootje kan en die – op verzoek van het museum – zonder brokken te maken, verhuisd kan worden. De dwingende wens van het museum is om de Cornelia van der Linden-zaal, de zaal waar de maquette komt

boven
Detail van de maquette van Bergen op Zoom met de Sint-Gertrudiskerk, foto: Hans Fokke.

onder
De maquette van Brielle in wording.

te staan, elke maand juni voor de jaarlijkse, grote zomerepositie spic en span op te leveren.

Deze in de voorbereiding opgeworpen hindernis heeft het bouwteam gebracht naar een baanbrekende, revolutionaire vernieuwing in de modelbouw: een ultralichte, uitneembare tafel in combinatie met een maquette als een hapklare legpuzzel. Alle onderdelen van de tafel zijn hol, en dus licht, maar muurvast met elkaar verbonden. Een techniek die het team heeft afgekeken in de jachtbouw. De tafel is ook nog eens zodanig geconstrueerd dat het ‘lichtgewichtje’ in onderdelen kan worden verhuisd. Ook de maquette is met twee man in hapklare brokken van ruwweg anderhalve meter bij anderhalve meter te versjouwen.

Inmiddels zijn de modelbouwers met het geduld en de verfijnde vingers van middeleeuwse monniken aan de slag gegaan; maar niet zonder de hulpmiddelen van deze tijd. Plattegronden, kadastrale tekeningen en luchtfoto’s zijn samengebracht in een grote digitale plattegrond mét hoogteverschillen. Met Google Street View wordt in alle straten en steegen ingezoomd op de puien, met satellietbeelden op de daken. Zo worden hele straten gelezen en nauwkeurig vastgelegd om een volgende stap te nemen: het uitsnijden uit karton van rijen aangesloten voor- en achtergevels. Daarvan worden ten slotte hele blokken met woningen gebouwd.

Volgens maquette-architect Van Buren borgen deze hedendaagse technieken een waarheidsgetrouw beeld van nu. “En toch zullen we er niet aan ontkomen dat we hier en daar in een nieuwer deel van de stad een schuurtje zullen missen of iets anders over het hoofd zien. Ook al is 85.000 euro veel geld, het budget en de tijd die we hebben, maken een honderd procent exacte weergave van de stad onmogelijk. Maar reken erop dat we dicht bij die honderd procent uitkomen. Aan de hand van foto’s is de speciale verf voor de steenkleur ingekocht en streven we ernaar om zoveel mogelijk details aan te brengen, tot wel een zandkorrel groot.”

Van de Vereniging

Met enige trots mogen we zeggen dat de Historische Vereniging De Brielse Maasmond de coronatijd redelijk doorgekomen is. Ons lijfblad is op de gebruikelijke wijze verschenen en er is weer een interessante special uitgegeven passend bij de voorbereiding van 450 jaar bevrijding. Bij Boekhandel Hoofdstuk Een zijn vele exemplaren van de special 'Beproefde Heerlijkheden' verkocht en prijkt de laatstverschenen Brielse Mare op de toonbank. Daarnaast hebben we in het eerste coronajaar vele Briellenaren nog met kennis van de Brielse historie en onze historische vereniging kunnen verrijken bij een publiekscampagne van de Plusmarkt. Helaas moest van een jaarprogramma voor de leden worden afgezien.

Hoewel wij ons bewust zijn dat het coronaongemak nog niet weg is, zijn we blij dat we inmiddels kunnen genieten van meer vrijheid. Het programma van het 'feestjaar 2022' gaat in uitvoering, het enthousiasme neemt toe. De opening op 24 maart belooft een landelijk evenement te worden met ca. 40 '1672-gemeenten', in aanwezigheid van de koning. Daarna barst op 1 april het driedaags 1-aprilbevrijdingsfeest los met op de 1e april het spel 'Om de Sleutel van de Stad' en het gieten van een luidklok gewijd aan het 450-jarig jubileum voor de grote deuren van de Catharijnetoren. Een mooie historische gebeurtenis voor Brielle.

Het museum zal zich in deze periode ook niet onbetuigd laten. Let op het nieuwe boek van dr. Roel Slachmuylders dat vanaf 3 maart verkrijgbaar is, het portretje van Lumey dat eind maart tot half april te zien is en de tentoonstelling 'Het Huis Oranje-Nassau in Brielle' van 12 juni tot 28 augustus.

De historische vereniging heeft met een publicatie in deze feestelijke Mare en de ter beschikkingstelling van 10.000 euro voor een kunstwerk voor de stad ter ere van Rochus Meeuwiszoon, de aandacht gevestigd op deze (te) weinig bekende Briellenaar. Aangenomen wordt dat hij op 5 april voor de aanvallende Spanjaarden de polder onder water heeft laten lopen door een sluis open te hakken. Erkend wordt hiermee dat de datum van 5 april onlosmakelijk is verbonden met 1 april. Zonder het kloeke optreden van Rochus Meeuwiszoon was de tegenaanval van de Spanjaarden geslaagd en was Brielle in Spaanse handen gebleven. Van Libertatis Primitiae was dan uiteraard geen sprake geweest.

Besloten is op dinsdag 5 april a.s. een bijeenkomst te organiseren over deze gebeurtenis met een lezing over Rochus Meeuwiszoon door Leo Arkenbout, de auteur van het betreffende artikel in deze Mare. De bijeenkomst wordt georganiseerd door de Historische Vereniging in samenwerking met de Gemeente Brielle. Deze zal, afhankelijk van de belangstelling, plaatsvinden in de raadzaal of de Sint-Catharijnekerk.

Ten slotte wil ik nog vermelden dat in het weekend van 10 en 11 september in Brielle de Vestingdagen van de Nederlandse Vereniging van Vestingsteden worden gehouden. Ook een voor onze vereniging interessant evenement.

Wij wensen u veel plezier bij de herdenking en viering van 450 jaar vrijheid in Brielle.

Dick Verbeek, voorzitter

HERDENKINGSBORD

Dit Delfts blauw gedenkbord verscheen in 1922 ter gelegenheid van de 350-jarige herdenking. Foto: Historisch Museum Den Briel.

1 April

GEDENKBOEKJE

In 1972 stelde de toenmalige stadsarchivaris Jacques Klok het verhaal van de geuzen te boek. Het geschriftje werd onder meer uitgedeeld onder de leerlingen van de Rijks HBS in Brielle.

1 APRIL VERENIGING

Een herdenkingsmedaille ter gelegenheid van het tachtigjarige (!) bestaan. De kiem voor deze vereniging ligt in Amerika, waar een groep Hollanders verenigd in de Geuzenbond jaarlijks 1 april 1572 herdacht.

In Brielle volstond men in de dertiger jaren met 'vroolijke beiaardmuziek' en een wapperend geuzenvendel. De Amerikanen rolden van verbazing van hun stoel. 'En terecht, meenen wij', merkte de Nieuwe Brielsche Courant op. In 1939 werd de 1 april vereniging opgericht. Foto: Historisch Museum Den Briel.

KLEIPIJP

Aan de ene zijde van deze pijp het rammen van de Noordpoort, aan de andere zijde de vloot van de watergeuzen. Deze pijp werd vervaardigd in 1872 ter gelegenheid van de 300-jarige viering. Foto: Aad Kleiweg/oud.klei pijp.nl.

MONUMENT

In het straatbeeld verwijzen verschillende monumenten naar 1572, zoals de gedenksteen bij de resten van de Noordpoort; in 1922 onthuld door Koningin Wilhelmina. Foto: R.G. Meijer, Streekarchief Voorne-Putten.

VOOR BIJ DE THEE
 Advertentie uit de
 Brielsche Courant
 uit 1922.

SUIKERZAKJE

In café-restaurant Dedert ging in de jaren zestig elk kopje koffie vergezeld van een suikerzakje met een verwijzing naar 1 april. Drie generaties Dedert bestierden vanaf 1890 deze horecagelegenheid aan de Turfkade, nazaat Cor Dedert speelde de rol van Lumey in het 1 aprilspel.
 Foto: Streekarchief Voorne-Putten.

GEUZENPENNING

In de jaren zeventig kwam een heruitgave van de geuzenpenning in de handel. Op deze verzetspenning zeggen de geuzen trouw te zijn aan de Spaanse koning en voegden er cynisch aan toe: 'tot aan de bedelnap'.

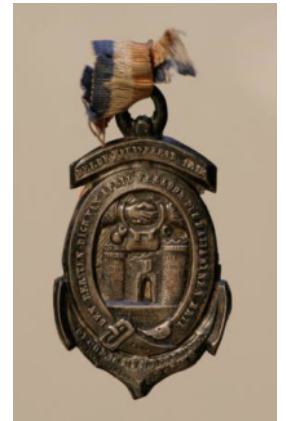
HERDENKINGSSPELD

De opschriften vertellen het verhaal van deze speld die aan een rood, wit en blauw lint was bevestigd: 'Derde eeuwfeest 1872, den eersten dach van april verloos duc d'Alva sijnen Bril'. Foto: Historisch Museum Den Briel.

Souvenirs

PRENTBRIEFKAART

De inname van Den Briel is vele decennia achtereen als prentbriefkaart over de wereld gegaan. Hier een kaart uit het begin van de vorige eeuw en een uit circa 1990.
 Foto's: Streekarchief Voorne-Putten.

1 APRILGRAP

Wie aanneemt dat de veelal flauwe 1 aprilgrap een Brielse oorsprong heeft, is gefopt. Zoals vaak bij volkstradities is het gissen naar de herkomst. De bekendste verklaring is het invoeren van de Gregoriaanse kalender in 1582. Vóór dat jaar werd oud en nieuw in katholieke landen acht dagen lang gevierd, van 25 maart tot en met 1 april.
 Foto: Veilig Verkeer Nederland.

Rochus Meeuwiszoon, Brielse held van de vrijheid

Rochus Meeuwiszoon heeft met gevaar voor eigen leven de stad Den Briel gered voor de Opstand. Om die reden is hij ons zeer sympathiek en een toonbeeld van moed en opofferingsgezindheid. Omdat een karakter als Rochus Meeuwiszoon ons zo na aan het hart ligt, zouden we hem naar ons toe willen trekken. We zouden wel alles van hem willen weten om hem als een zeer bijzondere man te kunnen koesteren. Wat weten we eigenlijk van hem en welk verhaal vertellen die feiten? Allereerst zijn daad.

TEKST: LEO ARKENBOUT

rechts afbeelding 1

Uitsnede voorontwerp glas-inloodraam van Rochus in de kerk. Rochus, die 48 jaar was in 1572, is hier te jeugdig afgebeeld.

Collectie: Streekarchief Voorne-Putten.

Er is al heel veel over de heldendaad van Rochus Meeuwiszoon geschreven, maar al die verhalen gaan terug op één bron: Pieter Bor, *Oorspronck der Nederlantsche beroerten*. In het onvolprezen boek *Heerlijke Gekte* van Ad Hoogerwerf en John de Pater (2010) is achterin het originele verslag van de gebeurtenissen opgenomen. Het wordt hier in enigszins gemoderniseerd Nederlands weergegeven.¹⁾

1. De 5e april 1572

“Nadat de graaf van Bossu met de Spanjaarden uit Utrecht was vertrokken – hij had tien vaandels²⁾ kloeke en ervaren soldaten bij zich – kwam hij bij Schiedam en de Maaslandse sluis aan, vanwaar hij overvoer. Een deel van de troepen ging naar Heenvliet en een ander deel naar Zwartewaal.”

Er beginnen schermutselingen bij de Zuidpoort.

“Iemand, genaamd Rochus Meeuwiszoon, die stadstimmerman van Den Briel was, liep daar en sprong in het water en zette het Nieuwelandtschen Sluysken open. Enkelen zeggen dat hij het met een bijl in het water aan stukken hakte. Daardoor kwam terstond zoveel water het land binnen dat de Spanjaarden de binnenwegen niet konden gebruiken en zich op de Nieuwelandtschen Dijk moesten begeven naar de Zuidpoort. Bij de stad aangekomen werden ze daar met zulk grof geschut begroet, dat hun haastige moed enigszins bekoelde.”

Toen de Spaanse soldaten zagen dat hun schepen op de Bernisse in brand stonden en dat het water bleef stijgen, vluchtten ze in wanorde richting Hoeksche Waard.

Tot zover het verslag van de gebeurtenissen van 5 april 1572. We kunnen hieruit opmaken dat Pieter Bor ooggetuigen heeft geïnterviewd, maar niet Meeuwiszoon zelf.

2. Wie was Rochus Meeuwiszoon (1524-1610)?

2.1 Lid van de schutterij

We komen Rochus Meeuwiszoon voor het eerst tegen in Ordonnantie CVIII van *Tnyeuw kuerbouck der stede van den*

Brielle, begonnen Bamisse XV^ezeven en twintich.

Gelukkig heeft archivaris (en dominee) De Jager in 1901 die keuren (= plaatselijke verordeningen) in druk uitgegeven³⁾. Die ordonnantie handelt over het wachthouden, indien nodig.

Vanaf 8 maart 1567 werd “*Rochus Meusse timmerman*”, als er alarm werd geslagen, verwacht bij de Zuidpoort. Hij was ingeroosterd omdat hij lid was van het schuttersgilde van Sint-Joris. Die gildeleden schoten (vanouds) met voetbogen.

In 1571 kreeg hij een andere locatie toebedeeld en moest hij zich melden bij de Piermanse Poort. Die bestaat al lang niet meer, maar staat nog wel ingetekend op de kaart van Jacob van Deventer.

Van belang bij dit alles is dat we weten dat Rochus Meeuwiszoon lid was van het Sint-Jorisgilde. Hij was toen in de veertig. Leden van de schutterij waren de betere burgers van de stad. Je moest namelijk voor je eigen wapen zorgen, dus konden alleen de meer welgestelde inwoners lid worden.

2.2 Gezin en werkomstandigheden, jaren zeventig

In 1572 bewoonde Rochus Meeuwiszoon een huis aan de Plaetse Welle (nu Wellerondom), dat ‘*de Gulden Wagen*’ heette. Hij was getrouwd met een doofstomme vrouw, die volgens J. Klok ‘*niet geheel onbemiddeld*’ was⁴⁾ en die hij al vroeg verloor. Ze hadden één kind (dochter?).

Hij had ook een knecht en een dienstmeid. Hij was dus eigen baas en hij was natuurlijk ook lid van het timmermansgilde, het gilde van Sint-Jozef.

Rochus had nog andere bronnen van inkomsten dan die uit eigen arbeid. Hij kocht en verkocht huizen. Misschien knapte hij ze tussendoor op. Ook had hij rechten om koeien te laten grazen in Oud-Meeuwoord. Het ging hem redelijk voor de wind, zou je kunnen zeggen.

2.3 Geen stadstimmerman ⁵⁾

Johan Been, van wie we bijna alle informatie hebben over Rochus Meeuwiszoons leven, toont omstandig aan dat Rochus geen stadstimmerman was.

Als lid van het Sint-Joris Gilde was Rochus opgeroepen om wacht te lopen

Dat stond dus wel bij Pieter Bor in zijn boek en velen hebben dat overgenomen, ook Klok die dus eigenlijk beter zou moeten weten. Been heeft uitgezocht wie er tijdens het lange leven van Rochus Meeuwiszoon allemaal stadstimmerman zijn geweest. Onze hoofdpersoon in kwestie niet in elk geval. Rochus Meeuwiszoon werd ook *'koningstimmerman'* genoemd. Dat lijkt zo iets te zijn als hofleverancier. Johan Been heeft ontdekt dat er meerdere timmerlieden waren ten tijde van Rochus Meeuwiszoon, die aldus werden aangeduid.

Het lijkt alsof Johan Been wil zeggen: maak hem niet te groot, hij was een gewone man, niet minder maar ook niet meer.

2.4 De problemen beginnen, 1585

We hebben hierboven gezien dat Rochus Meeuwiszoon als lid van het gilde van Sint-Joris was opgeroepen om zo nodig wacht te lopen. In 1585 kreeg hij toestemming om zich te laten vervangen vanwege *'gebreck'*. Dertien jaar na zijn heldendaad, waarbij hij door kogels werd geraakt, begonnen de gevolgen van zijn verwondingen hem kennelijk behoorlijk op te spelen.

In 1583 had hij zijn huis *'de Gulden Wagen'* verkocht en een huisje betrokken aan de Langestraat dat aan de achterkant uitzag op het kerkhof rond de Sint-Catharijne. Waren er financiële problemen? In 1590 nam hij een opdracht aan om twee huizen te betimmeren. Er was een deadline die hij niet haalde. Hij kreeg

echter uitstel van oplevering, maar ook de tweede deadline haalde hij niet en hij raakte de opdracht kwijt. Het lijkt er op dat hij de zaken niet meer aankon.

2.5 Tweede huwelijk, 1591

Op 67-jarige leeftijd! ging Rochus Meeuwiszoon een tweede huwelijk aan met Marietje Jansdochter. We weten niets van haar, alleen dat ze uit Nieuwenhoorn kwam.

Wat bezielde die twee mensen, kunnen we ons afvragen. Misschien kenden ze elkaar al lang.

Het is echt gissen naar hun beweegredenen.

2.6 Financiële bijstand, 1596

In 1596 - hij was toen 72 jaar - vroeg Rochus aan de Staten van Holland om een financiële tegemoetkoming. Blijkens het antwoord had hij aangevoerd dat hij bij zijn actie op 5 april 1572 gewond was geraakt en daardoor nu niet meer in zijn eigen broodwinning kon voorzien. Hij kreeg een eenmalige uitkering van 50 ponden en een jaarlijkse ondersteuning van 72 ponden Vlaams.

Het geld hiervoor kwam uit de opbrengsten van de goederen van het geconfisqueerde (en vernietigde) klooster van de Regulieren van Ruggie. Uit die opbrengsten werden ook de voormalige kloosterlingen gecompenseerd.

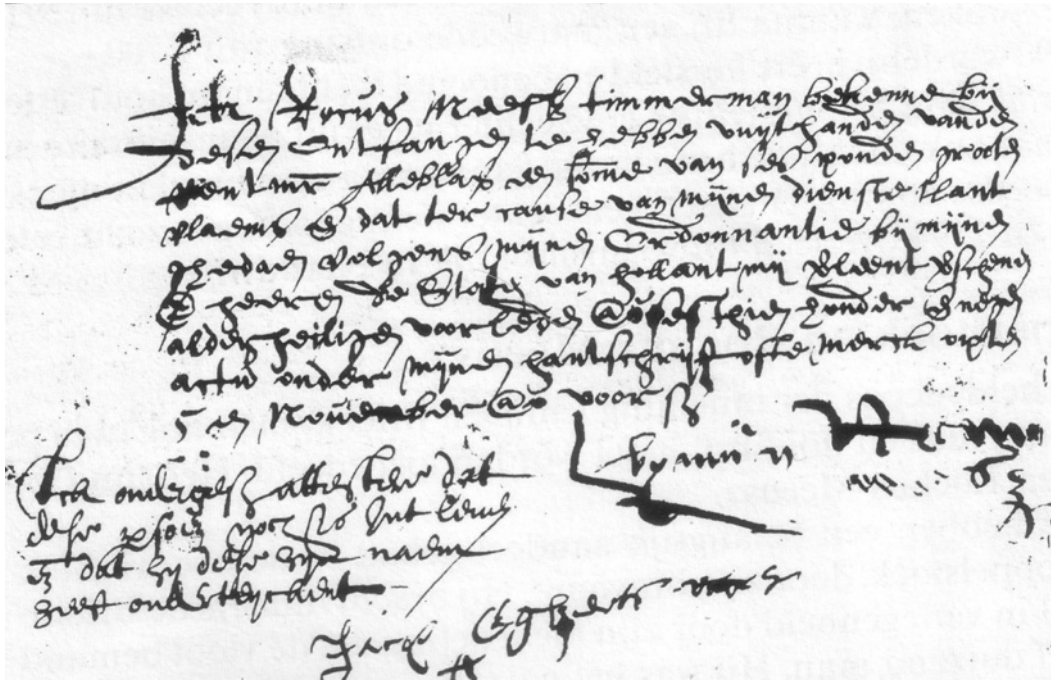
Rochus verklaarde aan de Staten dat hij van dat geld niet kon rondkomen en verzocht om een hogere bijdrage. Hij vroeg eenmalig 150 ponden en een jaarlijkse tegemoetkoming van 250 ponden. Op 28 februari 1597 kwam het antwoord: afgevoerd.

“Wanneer hij op 5 november 1609 zijn pensioen weer in ontvangst neemt, is zijn handtekening bijna niet meer te herkennen. Geen wonder dan ook dat zijn schoonzoon erbij schrijft: “dat deze persoon nog in leven is en ondertekend heeft” (uit: J. Klok, *Brielle, Stad der watergeuzen*. Oostvoorne, z.j.).

Johan Been wond zich er over op dat in 1605 een etentje met Sir Francis Veere, de commandant van het Engelse garnizoen, 622 ponden kostte. Dat werd ook uit die kloostergoederen gefinancierd.

boven afbeelding 2

Het Wellerondom toen het nog Plaetse Welle Rondom heette (1905). Woonde Meeuwiszoon in een van de huizen die op deze plaats in de 16^e eeuw stonden? Op de plek van de pomp stond destijds een waterput. Collectie: Streekarchief Voorne-Putten.

Rochus gaf zijn hele daginkomen uit aan een brood waarvan hij drie dagen kon eten

Rochus Meeuwissoon wendde zich toen tot het stadsbestuur en kreeg het baantje van poortwachter bij de Langestraatse Poort. Toen hij daaraan op 25 april 1598 begon, was hij 74 jaar. Hij verdiende er per week 25 shilling mee en later 35 shilling.

Het is lastig om te zeggen of de toegekende uitkering veel of juist weinig was. Voedselprijzen konden in oorlogstijd snel omhoogschieten, lonen verschilden van plaats tot plaats. In elk geval vond Rochus Meeuwissoon zelf het bedrag veel te laag. Hij vroeg om een ondersteuning die ruim drie keer zo hoog lag. Tweehonderdvijftig ponden per jaar bedroeg ook de maximale compensatie voor de voormalige kloosterlingen van wie de onroerende goederen waren afgepakt.

Het loon voor het portierswerk kwam neer op eenzelfde bedrag als de uitkering van de Staten van Holland. Rochus had dus zo'n twaalf ponden per maand te verteren.

Dat komt neer op acht stuivers per dag. Ter vergelijking: in 1600 verdiende een metselaar achttien stuivers per dag. Een 12-ponds roggebrood kostte ruim acht stuivers. Rochus gaf dus zijn hele daginkomen uit aan een brood waarvan hij (plus dochter?) drie dagen (?) kon eten. Voor arme mensen was brood namelijk hoofdvoedsel.⁹

2.7 Huwelijk dochter, 1604

Rochus' dochter Grietje trouwde in 1604 met Jacob Egberts uit Klein-Oosterland. Hij was schoenmaker en zou na de dood van zijn schoonvader diens baantje als poortwachter erbij nemen. Hij begeleidde zijn schoonvader als die zijn halfjaarlijkse uitkering van de Staten van Holland ging innen. Die moest Rochus namelijk persoonlijk ophalen op het stadhuis en tekenen voor ontvangst

2.8 Het einde 1610

Op het laatst was de vroegere redder van de stad niet meer in staat om leesbaar zijn naam op de kwitantie te zetten. Zijn schoonzoon deed dat voor hem in de plaats (afb. 3).

Op de onwaarschijnlijk hoge leeftijd van 85 jaar overleed uiteindelijk onze held Rochus Meeuwissoon.

3. Wat zou er gebeurd zijn als ...?

Een populair doch onvruchtbaar genre in de geschiedschrijving is de *what if-history*. Wat zou er gebeurd zijn als Rochus Meeuwissoon niet had ingegrepen? Het antwoord kan alleen maar luiden: dan was Den Briel heroverd door de soldaten van Bossu. De watergeuzen hadden samen met de schutterij op den duur de stad niet weten te behouden tegen de duizend (of 1500) aanvallers. De stadsmuur was niet gemaakt om legers buiten te houden.

boven afbeelding 3

"Ick Rochus Meeusz timmerman (...) bij dezès ontvangen te hebben uitgaande van de rentmeester Alblas de somme van"

De kwitantie die Rochus Meeuwissoon moest ondertekenen als hij zijn uitkering van de Staten van Holland kwam ophalen. Overgenomen uit: J. Klok, Brielle, Stad der watergeuzen.

Wat zou er gebeurd zijn met de stad en haar inwoners als de Spaanse soldaten wél succes hadden gehad?

De muur was niet erg hoog en slecht onderhouden.

De watergeuzen hadden de kanonnen van hun schepen moeten verwijderen en naar de muur moeten slepen. In allerijl was de verdediging georganiseerd.

Wat zou er gebeurd zijn met de stad en haar inwoners als de Spaanse soldaten wél succes hadden gehad? We weten wat er met Zutphen en Naarden is gebeurd. Dat was weliswaar wat later in de tijd. De troepen van Lodewijk van Nassau hadden vanuit Valenciennes met krijgsmanser mogen afmarcheren. Dat kwam ook voor. Maar het Haarlemse garnizoen werd verdrongen in de stadsgracht.

We moeten er maar niet aan denken.

Als Den Briel weer verloren was gegaan en de watergeuzen waren vermoord, dan was het enige onderdeel uit het grote aanvalsplan van Willem van Oranje dat wél gelukt was, ook stuk gelopen.

Er zou geen bruggenhoofd zijn gevormd van waaruit de Opstand verder kon worden uitgebreid.

De geschiedenis had een andere wending genomen. Dat is zeker.

boven afbeelding 4

Op de achterwand in Het Kruithuis is door De Verbeelders het openhakken van de Nieuwelandsse sluis gevisualiseerd. We zien op de achtergrond de Spaanse troepen die komen aanmarcheren. Foto: auteur.

4. Enkele kanttekeningen

In 2011 plaatste streekarchivaris Leen Hordijk in een lezing over de kerkraden van de Sint-Catharijnekerk enkele kanttekeningen bij het verhaal over Rochus Meeuwissoon. We laten hem zelf aan het woord.²

“Met die verhalen heb ik altijd wat moeite ... het gaat mij om de waterstaatkundige context van de gebeurtenissen. ... Kort samengevat, de hoge ligging van het polderdeel Nieuwland liet in 1572 een succesvol inunderen niet toe. Waterstaatkundig en geografisch gezien had de vernieling van het sluisje in 1572 het leeglopen van de polder tot gevolg. Alleen bij stormvloed of springtij kon op enig resultaat gerekend worden...”.

En dat was nu precies wat er aan de hand was. Al dagenlang woedde er een noordwesterstorm. We weten dat de watergeuzen eind maart uit Engeland waren verbannen, omdat koningin Elizabeth geen problemen wilde met Filips II. Ze waren op weg naar Emden en moesten tegen de wind in zeilen. Daardoor dwaalden ze af en belandden ze in de zeer brede monding van de Maas.

Rochus Meeuwissoon wist natuurlijk wel dat het water onder deze omstandigheden hoog tegen dijken en sluisen opgestuwd werd.

Het belangrijkste was dat de Spaanse troepen onaangenaam verrast zouden worden en gedwongen werden de dijken op te gaan, waar ze schietschijf waren voor de verdedigende watergeuzen.

5. De waardering voor de daad van Rochus Meeuwissoon

Nadat **Bor** (1559-1635) en **Van Meeteren** (1535-1612) de heldendaad van Rochus Meeuwissoon in hun geschiedschrijving hadden opgenomen, was het **Jan Wagenaar** (1709-1773) die in deel VI van zijn *Vaderlandsche Historie vervattende de geschiedenissen der nu Vereenigde Nederlanden* (24 delen) een regel wijdt aan wat de Brielse timmerman voor zijn stad gedaan had. Hij had hiervoor geen nieuw onderzoek gedaan. Hij nam de woorden van Bor min of meer letterlijk over.

Daarna nam **Hendrik van Wijn** (1740-1831), in de jaren 1779-1781 pensionaris van Brielle, het stokje over.

Hij publiceerde omstreeks 1790 *Bijvoegsels en Aanmerkingen* op het enorme werk van Jan Wagenaar.

“ 's Lands vrijheid is een onsterfelijk dank aan deze burger en Stadstimmerman verplicht”, voegde Van Wijn toe aan de tekst van Wagenaar.

Toen kwam **Ds. H. de Jager** (1843-1903), die als eerste wist te melden dat Rochus Meeuwissoon bij zijn heldendaad gewond was geraakt. Triomfantelijk, maar ook enigszins geïrriteerd:

“ 't Verwondert mij, dat de Staten-resolutie, waaruit de gezegde bijzonderheid blijkt, aan de aandacht onzer historischrijvers ontsnapt is”. Zo, dat had hij toch maar mooi opgemerkt.

Ten slotte was het **Johan Been** (1859-1930), die het onderzoek naar Rochus Meeuwissoon van diens voorgangers nog eens grondig overdeed. Mevrouw Jenneke Groeneveld, die zowat alles over Johan Been weet: “In zijn persoonlijke schrijfstijl, vol empathie voor de hoofdpersoon en citerend uit zijn archiefvondsten, vertelt Been hoe Meeuwissoon van held tot een armlastige oude man verviel, die om wat te verdienen het baantje van poortwachter van hogerhand toegeschoven kreeg.”⁸⁾

6. De verontwaardiging van Johan Been overgebracht op de Nederlandse jeugd

Al in 1903 publiceerde Johan Been zijn verhaal ‘De Portier van de Langepoort’ als feuilleton in het tijdschrift *Jeugd*.

Been laat in dat verhaal de stokoude, armlastige en zwakke Rochus Meeuwissoon op aangrijpende wijze zijn heldendaad vertellen aan de jonge, opstandige Witte Cornelissoon de With.

Ter gelegenheid van het 300ste sterfjaar (1910) schreef Johan Been in het *Algemeen Handelsblad* van 29 oktober over een geheimzinnig plannetje van Nederlandse jongens en meisjes om een gedenkteken op te richten voor Rochus Meeuwissoon. Het bleek dat een Amsterdamse schooljongen, Maarten Vrij, dusdanig onder de indruk was geraakt door Beens verhaal, dat hij alle jongens en meisjes van Nederland wilde oproepen om geld in te zamelen. Een en ander werd gecoördineerd en georganiseerd en zo kwam er in 1911 fl. 226,33 bij elkaar. Dit was genoeg voor een kerkraam.⁹⁾

Toen Johan Been in 1915 redacteur werd van het tijdschrift *Jeugd* kwam hij er nog eens op terug.

Johan Been laat het verhaal door de stokoude Rochus Meeuwissoon vertellen aan Witte Cornelissoon de With

afbeelding 6

Tweemaal De Portier van de Langepoort, bij verschillende uitgevers. De tekenaar is in beide boeken J.G. Kesler. Het waren niet de enige uitgaven. In het rechter boek staat voorin: “Aan professor mr. Maarten Vrij, hoogleraar te Groningen, wordt deze vertelling opgedragen, in herinnering aan een mooie daad in zijn jeugd.”

Eén ding weten zeker: hij heeft zijn leven gewaagd om zijn stad en dierbaren te redden

*“En wanneer je nu in de Sint-Cathari-
nakerk van den Briel komt, dat gebouw
vol herinneringen aan onze groote land-
en zeehelden, dan zie-je daar in een der
ramen een voorstelling van het doorhak-
ken van het Nieuwelandsche sluisje. Dat
hebben die jongens en meisjes van hun
zakgeld doen aanbrengen.”¹⁰⁾*

Nog weer later zou Johan Been in allerlei heruitgaven van zijn verhaal, in een bijlage, vertellen hoe een en ander was gebeurd. *“Het wordt tijd, dat ik zelf u vertel, hoe het vaderland, hoe den Briel de verdiensten van den man erkend hebben, die zijn woonplaats van den ondergang heeft gered en aan wiens 's Lands vrijheid een onsterfelijken dank verplicht is”*. (Het stukje tussen de aanhalingstekens is een vrije weergave van de woorden van Beens verre voorganger – Hendrik van Wijn – die deze tekst had willen toevoegen aan *De Vaderlandsche Historie* van Jan Wagenaar.)

7. Onderzoek naar de rol en de beeldvorming van Rochus Meeuwissoon in de literatuur

De reeds genoemde Jenneke Groeneveld heeft niet alleen een fraai en zeer compleet boek over Johan Been geschreven (noot 10). Ze heeft ook onderzocht hoe in de literatuur de figuur Rochus Meeuwissoon voor het licht komt. Op haar website (noot 8) staat een volledig en zeer leeswaardig verslag, verlicht met originele illustraties: *“Ons beeld van Rochus Meeuwissoon”*.

Nawoord

Zo zijn we dan aan het eind gekomen van onze zoektocht naar de persoon Rochus Meeuwissoon. Zijn we veel wijzer geworden? Eigenlijk niet. Een tamelijk gewone man, zo komt hij ons voor. Eén ding weten we zeker: hij heeft zijn leven gewaagd om zijn stad en zijn dierbaren te redden. Hij had zijn keuze al gemaakt. De betrekkelijke vrijheid onder de watergeuzen was hem liever dan de terreur onder Alva. Hij heeft consequent gehandeld, in overeenstemming met die keuze. Rochus Meeuwissoon heeft na zijn heldendaad de draad van zijn leven weer opgepakt, zo goed als dat ging. Helaas ging dat op den duur niet goed meer. Dat is de prijs geweest die hij betaald heeft. Hij heeft een draai aan de geschiedenis gegeven. Het taaie verzet van Holland en Zeeland tegen Alva leunde op het bezit van het bruggenhoofd Den Briel. Toen Rochus Meeuwissoon overleed, stonden de zaken er voor de Nederlandse Opstand - inmiddels geïnstitutionaliseerd in de Unie van Utrecht - heel wat beter voor dan in 1572. Rochus heeft nog meegemaakt dat het Twaalfjarig Bestand werd gesloten. Misschien heeft hem dat de hoop gegeven dat zijn offer niet tevergeefs was geweest. De Historische Vereniging De Brielse Maasmond, die de opdracht voor dit artikel gaf, hoopt met deze schets een bijdrage te hebben geleverd aan het jubileumjaar 2022. Rochus Meeuwissoon was een Briellenaar en hij heeft op meerdere plekken zijn voetsporen achtergelaten. Aan ons de uitnodiging om – al is het maar één keer – in zijn voetstappen verder te gaan. Vrijheid is niet vanzelfsprekend. Vrijheid heeft een prijs.

boven afbeelding 7

Detail van het kerkraam: “aan Rochus Meeuwissoon, door het jonge Nederland MCMXI”.

noten

- 1) Ad Hoogerwerf en John de Pater, *Heerlijke Gekte. De geschiedenis van de 1-aprilveringen in Den Briel.* (z.p., 2010), blz. 186.
- 2) Een vaandel telt 100 of 150 man (bron Wikipedia); samen dus 1000 tot 1500 soldaten.
- 3) H. de Jager (red.), *De middeleeuwse keuren der stad Brielle ('s-Gravenhage, 1901)*, blz. 313-320.
- 4) J. Klok, *Brielle. Stad der Watergeuzen* (Oostvoorne, z.j.), blz. 56.
- 5) In het *Streekarchief Voorne-Putten* is een hele reeks verzamelboeken bekend onder de naam *Collectie De Jager*. Daarin is al de informatie over Rochus Meeuwiszoon te vinden, óók de stukken die later door Johan Been zijn opgesteld.
Nr. 24: "Rochus Meeuwiszoon, de wakere Brielsche timmerman", overgenomen uit het *Weekblad voor Voorne, Putten, Overflakkee en Goedereede*, 1897, 14 maart, blz. 241-250.
Nr. 25: Joh. H. Been, "Heeft Rochus Meeuwiszoon het Nieuwelandsche sluisje open kunnen hakken?" en Joh. H. Been, "Rochus Meeuwiszoon en het Nieuwelandsche sluisje", blz. 271 e.v.
- 6) Informatie hierover is uit: A.Th Van Deursen, *Het kopergeld van de Gouden Eeuw, deel I Het dagelijks brood* (Assen, 1981) en L. Noordegraaf en J.T. Schoenmakers, *Daglonen in Holland 1450-1600* (Amsterdam 1984). Ik heb wat moeten middelen om het niet te ingewikkeld te maken.
- 7) L.W. Hordijk, *Het gebrandschilderde verleden van de Sint-Catharijnekkerk* (Brielle, 2011), blz. 15.
- 8) Website van Jenneke Groeneveld: www.johanbeen.nl
- 9) Henk Vegter, *De Sint-Catharijne, een monument van geschiedenis en kunst* (Brielle, 2003), blz. 51.
- 10) Jenneke Groeneveld, *Johan Been. Rasverteller uit Brielle.* (Zutphen, 2010.), blz. 122.

Bijlage 1

In zwart de levenslijn van Rochus Meeuwiszoon

1524	Geboren
1535	Angst voor Wederdopers
1548	Stadsbrand verwoest o.a. Clarissenklooster
1550	Dreiging Franse invasie
1557	Dood van Angelus Merula
1566	Beeldenstorm

1567	komst van Alva
1567	Op de lijst om te waken bij de Zuidpoort en de Piermanse Poort
1571	Lid van Sint-Jorisgilde Heeft vrouw en kind, knecht en meid
1572	Watergeuzen nemen de stad in
1572	Hakt sluisje kapot
1575	Huwelijk Willem v Oranje
1577	Handelt in huizen
1583	Verkoopt woonhuis 'de Gulden Wagen'
1584	Stadsuitleg aan de oostkant Willem v Oranje vermoord
1585	Mag vervanger aanstellen voor de wacht vanwege 'gebreck'
1588	Engels garnizoen in de stad Armada
1590	Neemt timmerwerk aan voor twee huizen. Huwelijk met Marietje
1595	Krijgt timmerwerk niet af Verzoek bij Staten v Holland voor bijstand
1598	Dood van Filips II
1600	Poortwachter Langepoort
1604	Huwelijk dochter
1607	Havenuitgang verlegd
1609	Twaalfjarig Bestand
1610	Overleden.

afbeelding 8

Ook in 1922 was er aandacht voor Rochus Meeuwiszoon. Hiervoor had Johan Been gezorgd.

Briellenaren herkennen vast wel de gevelsteen met de windhand, pand aan de Kaaistraat. Foto: collectie Streekarchief Voorne-Putten.

Bijlage 2 De poorten van Den Briel in 1572

De poorten aangegeven op de plattegrond van Jacob van Deventer.

Alleen van de Noordpoort zijn de fundamenten zichtbaar bewaard.

In 1572 had Den Briel vier poorten. Een aan de noordkant, twee aan de westkant en een aan de zuidkant. Aan de oostkant waren geen poorten. Er bestaan geen afbeeldingen van die poorten en ook geen beschrijvingen.

1. Van de **Noordpoort** weten we dat deze twee torens had. Die informatie halen we uit de keuren (zie noot 3). Verder hebben we van de Noordpoort nog de fundamenten en ook van de aangrenzende stukken stadsmuur. Het is aanneemelijk dat deze poort extra groot en fraai was, omdat je vanaf het water de stad naderend, deze als eerste zag. Op schilderijen en prenten over de inname op 1 april staat de poort prominent afgebeeld. Wat je ziet is de fantasie van de schilder, die vaak eeuwen later leefde. Frans Hogenberg, van wie het Museum etsen (zowel originelen als kopieën) bezit, was wél tijdgenoot. Hij is echter nooit in Den Briel geweest.

2. De **Langestraatsche Poort** lag aan het einde van de Langestraat. Johan Been beschouwde het baantje van poortwachter bij de Langepoort als een extra vernedering voor Rochus Meeuwiszoon, omdat die toegang "... een der minst belangrijke" was. "Er kwamen niet veel lieden door de poort".

Het is de vraag of Johan Been daarin gelijk had. Door deze poort werden allerlei goederen aangevoerd vanuit het omringende platteland. De karren met de goederen gingen eerst naar de Waag en dan naar de markt. De Langestraat was tevens de korenmarkt.

Toen de vesting werd aangelegd, is er een stukje verderop een nieuwe poort gebouwd.

3. De **Piermanse Poort** lag aan het einde van de Hoenderdijk. Toen de stad werd ingekort (ca. 1700) is die verdwenen. Die dijk was (waterstaatkundig bekeken) onderdeel van de polder Ruggie. Op de kaart van Van Deventer is te zien dat er een waterput was in de veste. De poort heette ook wel Piermanwellepoort. Volgens Been was het water van die put wél goed. Dit in tegenstelling tot het water uit de bron van het Wellerondom, dat brak was.

4. De **Zuidpoort** was de poort die op 1 april 1572 open stond en waardoor vele Briellenaren vluchtten, omdat zij de reputatie van de geuzen vreesden. Onder leiding van Willem Bloys van Treslong kon een groep geuzen door de

openstaande zuidpoort de stad gemakkelijk betreden.

Toen op 5 april stadhouder Bossu met Spaanse soldaten de stad wilde heroveren koos hij de Zuidpoort als doelwit. Kennelijk had hij het idee dat die poort betrekkelijk makkelijk te nemen was. Het betekende natuurlijk wél dat hij een lange, omtrekkende beweging aan de oostkant van de stad moest maken, door de polder Nieuwland.

Alleen van de Noordpoort zijn de fundamenten zichtbaar bewaard.

Bijlage 3 De Sint-Jorisdoelen en het -gilde

Rochus Meeuwissoon was, zoals we al zagen, lid van het Sint-Jorisgilde. Dat was het schuttersgilde dat vanouds het wapen van de voetboog hanteerde. De voetboog lijkt op een kruisboog, waaraan - om beter te kunnen spannen - een beugel voor de voet is vastgemaakt.

Deze gevelsteen met een afbeelding van een voetboogschutter die zijn wapen spant, is uniek voor Nederland. De steen is afkomstig van Huis De Windasboog, Wijnstraat 122, Dordrecht. Het huis is in 1890 gesloopt.

De maker is niet bekend, de eigenaar is het Dordrechts Museum en het voorwerp hoort thuis in de Collectie Bouwhistorie van Monumentenzorg. Met dank aan het Dordrechts Museum. De gevelsteen is te zien in de crypte van het Hof van Nederland te Dordrecht.

Gedetailleerde informatie over de voetboog is gemakkelijk te vinden op internet. De voetboog was een geducht wapen en vereiste veel oefening. Gedurende de zestiende eeuw zijn de schuttersgilden allemaal overgestapt op vuurwapens, maar ze behielden hun oude benamingen. Dit zal ook het geval zijn geweest met het Brielse Sint-Jorisgilde, waarvan Rochus Meeuwissoon lid was.

Deurtje van de kast van de officieren van het Oranje Vendel - de opvolger van het Sint-Jorisgilde - in het gebouw van de Sint-Jorisdoelen. In het schild,

midden boven, staat een voetboog afgebeeld. De kast is van ná Rochus Meeuwissoon.

We konden eerder al lezen dat het Rochus Meeuwissoon in 1585 werd toegestaan een vervanger aan te wijzen in geval het voor hem te zwaar werd om te functioneren als schutter, vanwege een 'gebreck'.

In 1581 werd de voormalige kapel van het Clarissenklooster - toen gebruikt als leprozenziekenhuis - bestemd als onderkomen en vergaderruimte voor de schutters.

Gevelsteen met een afbeelding van een voetboogschutter die zijn wapen spant.

Te zien in de crypte van het Hof van Nederland te Dordrecht.

Bovenstaande gegevens leiden tot de vaststelling dat Rochus Meeuwissoon in elk geval nog vier jaren (1581-1585) en mogelijk langer, een regelmatige bezoeker was van het gebouw van de Sint-Jorisdoelen.

links boven

Deurtje van de kast van de officieren van het Oranje Vendel (de opvolger van het Sint-Jorisgilde) in het gebouw van de Sint-Jorisdoelen. In het schild, midden boven, staat een voetboog afgebeeld. De kast is van ná Rochus Meeuwissoon. Collectie: Historisch Museum Den Briel, inv. nr. 3357.03.

rechts boven

Rochus Meeuwissoon getekend door J.G. Kesler in het boek van Johan Been.

onder

Dit gebouw stond lange tijd bekend als de Sint-Jorisdoelen. Het was het 'clubgebouw' van de schutterij. In 1957 is het afgebroken. Foto: collectie Streekarchief Voorne-Putten.

In dit jubeljaar ook aandacht voor

De Martelaren van Gorcum

Geschiedvervalsing is van alle tijden. In Brielle wordt jaarlijks uitgebreid aandacht besteed aan de inname door de watergeuzen. De slachtoffers die door hun gewelddadig optreden het leven lieten, komen eigenlijk alleen in beeld tijdens de Nationale Bedevaart in het Heiligdom van de Martelaren van Gorcum rond 9 juli. Wie er oude geschiedenisboekjes op naslaat, constateert dat op scholen met een protestants-christelijke signatuur alleen gerept wordt van de heldendaden van de geuzen terwijl op rooms-katholieke scholen juist aandacht wordt besteed aan de martelaren. In 2022 komt hier verandering in en treden de Martelaren van Gorcum ook in het activiteitenprogramma voor het voetlicht.

TEKST: KLAAS SCHIPPER

In de loop der tijden verschenen verschillende boeken over de religieuzen en priesters die tijdens de opmars van de watergeuzen in Gorcum gevangen werden genomen en ter plekke verplicht werden het geloof in de werkelijke aanwezigheid van Christus in de Eucharistie en de erkenning van de Paus als hoofd van Gods kerk op aarde af te zweren. Slechts enkelen deden dat, maar zestien van hen werden heimelijk per vissersboot naar Brielle vervoerd. Daar werden nog drie geestelijken aan de groep toegevoegd. Na enkele dagen gevangen te hebben gezeten, werden ze in het holst van de nacht naar een bij het Elisabethklooster gelegen turfschuur gebracht en vervolgens door ophanging om het leven gebracht. Een schandvlek uit de nationale geschiedenis die al in hetzelfde jaar in het Latijn beschreven wordt door Willem van Est (Estius). In 1603 volgt dan van zijn hand de uitgebreide publicatie 'Historiae Martyrum Gorcomiensium'. Ook in latere geschriften wordt de geschiedenis van de op 14 november 1675 door Paus Clemens X zalig verklaarde martelaren uitgebreid beschreven. Paus Pius IX nam hen op in het officiële Romeinse martyrologium (de lijst van heilige Martelaren) nadat hij hen op 29 juni 1867 op het Sint-Pietersplein heilig had verklaard.

Wijding Monument der H.H. Martelaren van Gorkum. Brielle.

De gevolgen van de heiligverklaring in Brielle zijn bekend: In 1880 werd een houten kapel ingewijd, in 1923 de reliekschrijn en in 1932 de stenen kapel

van boven naar beneden
De wijding van het monument der H.H. van Gorkum, 1921.

De houten Bedevaartskerk met ciborium en de ommegang uit 1880.

De stenen Bedevaartskerk, ca. 1935.

Het ciborium op het martelveld, ca. 1935. Foto's: Streekarchief Voorne -Putten.

vorige pagina
Cesare Fracassini, 1876,
Ophanging van de martelaren in Den Briel.

Veel publicaties

Die gebeurtenis leidde tot publicaties in binnen- en buitenland. In deel 30 van de Historische Reeks Oud-Gorcum (2014) worden de woorden van de paus over de heilig verklaarden geciteerd uit de Noord-Brabander van juni 1867: *'Hoewel bekleed met dezelfde onvolmaaktheid als wij, in bedevaart op deze aarde en aan talloze bezwaren onderhevig, toonden zij zich doordrongen van een onwrikbaar geloof, eene zeer zekere hoop en eene grenzeloze liefde tot God en den evennaaste; droegen zij hun lichaam de versterving van Christus, en de afbeelding van den Zoon Gods geworden, hebben zij, ter liefde van Christus, het vreeslijkst lijden verduurd, met glans over het vleesch, den duivel en de wereld gezegepraald, de katholieke Kerk opgeluisterd door het schitteren hunner heiligheid en bewonderenswaardige mirakelen, en ons overschoone voorbeelden van alle deugden nagelaten.'* De heiligverklaring van de Martelaren van Gorkum was overigens slechts één van de onderdelen van de viering van het achttiende eeuwfeest van de martelaarsdood van de Heilige Apostelen Petrus en Paulus en kwam Pius IX (1792-1878) in politiek opzicht uitermate goed uit. Het voortbestaan van de Kerkelijke Staat stond volgens Aron de Vries, een van de schrijvers in nr. 30 van de reeds vermelde reeks 'Tot stantvastigheid in haer gelooff' met de veelzeggende ondertitel 'De Martelaren van Gorkum: geestelijken in Gorinchem - slachtoffers in Den Briel - heiligen in Rome', in de gehele 19e eeuw onder grote druk omdat hij Italië in tweeën verdeelde.

Groot feest

In Brielle was er in elk geval dat jaar groot feest op 9 juli. Daarbij droeg Mgr. J.T. van Brussel, geheim kamerheer van de paus en deken van Delft, de mis op. 's Avonds sprak eerst prof. Smit van het grootseminarie van Warmond en daarna werd een feestrede uitgesproken door kapelaan Kimman van Den Haag. Aansluitend volgde een plechtige ommegang in de kerk, waarbij verschillende geestelijke broederschappen met hun banieren en vanen vertegenwoordigd waren. Daarop zouden zeker 600 vreemde-

lingen toegestroomd zijn. In Gorinchem daarentegen bleef het volkomen stil, aldus een krant. Maar volgens Roy Tepe, schrijver van ‘Oog in oog met de Martelaren van Gorcum’ (catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het Gorcums Museum-2012) is het onduidelijk of er in Gorcum rond de heiligverklaring in 1867 iets gevierd werd.

De gevolgen van de heiligverklaring in Brielle zijn bekend: in 1880 werd een houten kapel met ommegang ingewijd, in 1921 volgde de inwijding van een ciborium op de precieze plaats waar de martelaren ter dood zijn gebracht en in 1923 kwam de reliekschrijn gereed die na een recente restauratie het stralend middelpunt vormt in de in 1932 ingewijde stenen kerk naar een ontwerp van architect H.P.J. de Vries.

Anno 2022

Anno 2022 zijn de grote tegenstellingen verdwenen en is er in samenwerking met de gemeente zelfs een ‘Geuzen- en martelarenroute’ ontworpen. Daar is Jack Glas (52), sinds 2017 custos (bewaarder) van het Heiligdom van de Martelaren van Gorcum heel blij mee. De route wordt gevormd door 24 tegels met citaten rond de thema’s ‘vrijheid, verdraagzaamheid, verbondenheid en verscheidenheid’. Glas, pastoor van de Clara en Franciscusparochiefederatie in het Groene Hart, greep de kans om hier custos te worden met beide handen aan. “Het heiligdom aan de Rik ligt me na aan het hart. Ik groeide hier op en woonde hier tot mijn promotie in Delft in 1992.” Er zijn voor dit jubileumjaar

nogal wat uiteenlopende activiteiten gepland, met als hoogtepunt de Nationale Bedevaart op zaterdag 9 juli met als hoofdccelebrant Mgr. Van den Hende van het Bisdom Rotterdam. Ook wordt er een fotoboek over de reliekschrijn uitgebracht waarin de relieken en reliekverering ter sprake komen. Zowel de bisschop als Glas is van mening dat de martelaren grote betekenis voor rooms-katholieke gelovigen hebben. Ze zijn ook in deze tijd voor velen nog een voorbeeld. Glas: “Men is inderdaad in deze tijd veel kritischer. Momenteel is het heel belangrijk dat je laat zien dat je authentiek bent. Voor martelaren die zoals in bepaalde geschriften te lezen valt ondanks een soms twijfelachtige reputatie heilig verklaard zijn, gelden voor hun heiligverklaring, vanwege hun geloofsgetuigenis, eigen criteria.” Op de vraag aan de bisschop of hij de Nationale Bedevaart in het heiligdom in Brielle nog steeds als een jaarlijks hoogtepunt van herdenking beschouwt, antwoordt hij: “Het is de gezamenlijke viering van de eucharistie met gelovigen uit Nederland en Vlaanderen. Ieder jaar staan we tevens in het bijzonder stil bij alle mensen die bedreigd en vervolgd worden vanwege hun geloofsovertuiging. In die geest bidden we niet alleen voor de Martelaren van Gorkum maar ook voor de martelaren van nu, mannen en vrouwen die waar ook ter wereld te lijden hebben door geweld, vervolging en dood. Binnen het bedevaartseizoen, waarin de kerk geopend is (van 14 mei tot 29 oktober), is dit inderdaad nog steeds het hoogtepunt.”

‘Vrijheid,
verdraagzaamheid,
verbondenheid
en
verscheidenheid’

links

Jack Glas.

rechts

De reliekschrijn uit 1923 wordt gezegend links bisschop Van den Hende.

Foto’s: Bisdom Rotterdam.

bronnen:

- Hartmann B., De Martelaren van Gorcum Deel 30 Historische Reeks Oud-Gorcum
- Tepe R., Oog in oog met de Martelaren van Gorcum
- Bisdom Rotterdam, HH.Martelaren van Gorcum Bedevaartsoord Den Briel
- Klok J., Brielle. Stad der Watergeuzen. In naam van Oranje doe open de Poort!

Omzien (in verwondering) 1922 - 2022

Het jaar 2022 is een bijzonder jaar voor Brielle. De Briellenaren herdenken dit jaar dat 450 jaar geleden, Brielle, als eerste stad in de Lage Landen, werd bevrijd van het Spaanse juk. Een feit dat jaarlijks wordt herdacht met een groots opgezet historisch spel waarin het gaat om de sleutel van de stad. Hierover is al heel veel geschreven en zal nog geschreven worden. In dit artikel gaat het niet over het nu, maar over hoe de wereld en Brielle er een eeuw eerder uitzagen.

TEKST: YNZE KUIPER

Hoewel een EEUWigheid geleden en de generatie die in 1922 rondliep en toen geschiedenis maakte, er al lang niet meer is, lijkt het soms toch niet zo heel lang geleden te zijn. Het is verbazingwekkend te zien, hoe verleden en heden nog zo met elkaar verweven zijn.

Even terug naar 1922

De wereld herstelde zich langzaam van de Grote Oorlog (1914 – 1918) die een hele generatie jonge mannen had weggevaagd. Met het verdrag van Versailles en de daarin vervatte torenhoge herstelbetaling door Duitsland werd de kiem al gelegd voor de volgende wereldbrand.

In 1918 kwam met het Amerikaanse leger ook de Spaanse Griep mee naar Europa. Die pandemie heeft een veelvoud van de slachtoffers van de oorlog geëist. Hoewel Nederland neutraal bleef tijdens die oorlog viel niet te ontkomen aan de economische teloorgang.

De griep kende geen grenzen. Alleen al

in Nederland zorgde de Spaanse griep voor rond de achtendertigduizend doden.

Maar ook in 1922 was er een griepepidemie in Nederland die veel slachtoffers eiste. Het verband met het heden is evident.

Armoede

Hoewel de economie zich langzaam herstelde, was er toch veel armoede in Nederland. In de Nieuwe Brielsche Courant van 1 januari 1922 deed een inwoner van Brielle een oproep tot ondersteuning

rechts

Werkers in het veen.

Collectie Schröer, Drents Archief.

van de in grote armoede verkerende inwoners van de Veenkoloniën.

In de wereld vonden in 1922 gebeurtenissen plaats die tot op de dag van vandaag doorwerken. Zoals Ierland dat onafhankelijkheid verwierf van Groot-Brittannië. Behalve dan het noordelijke deel, Ulster, dat Engels bleef en tot nu toe een conflictgebied is gebleven.

Het Permanente Hof van Internationale Justitie werd in 1922 geïnstalleerd in Den Haag maar heeft ook hieraan niets kunnen veranderen.

In 1922 kregen vrouwen voor het eerst een stembiljet en mochten ze stemmen voor de Tweede Kamer

Vrouwenkiesrecht

Een belangrijke gebeurtenis in Nederland was dat het in 1919 verworven kiesrecht voor vrouwen in 1922 voor het eerst daadwerkelijk kon worden uitgeoefend bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer.

Het gevolg was dat in 1922, 1,6 miljoen stemmen méér werden uitgebracht dan bij de vorige verkiezing in 1918, met dank aan onder anderen Aletta Jacobs. De Tweede Kamer bestond daarna uit 99 mannen en één vrouw: Suze Groeneweg

Een spotliedje van de ARP (tegen de deelname van vrouwen aan de verkiezingen) ging als volgt:

‘Mannen, past nu op je tellen
Hou je zinnen bij elkaar
Denk maar eens aan Jeanne d’Arc of
Kenau Simons Hasselaar
Mannen van de Tweede Kamer
Jullie zijn niet meer alleen
Wanhoop niet want je staat toch nog
bijna
Honderd tegen één...’

Om nog even bij de vrouwen te blijven: op 8 maart 1922 werd in Rusland de eerste Internationale Vrouwendag uitgeroepen. Deze bestaat ook nog steeds.

Over Rusland gesproken, een kleine maand later, op 3 april werd Stalin, de later zo beruchte dictator, tot Secretaris-Generaal van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie benoemd. Overigens vond de officiële oprichting van de Sovjet-Unie plaats op 30 december 1922.

Toetanchamon

In Egypte werd op 4 november 1922 de tombe van Toetanchamon ontdekt. De archeologen Howard Carter en Lord Carnarvon betreden na vele duizenden jaren als eersten de tombe van de Egyptische farao Toetanchamon. Ze zullen in het graf een enorme schat vinden.

van boven naar beneden
Het zegel uit 1922 van het
Permanente Hof van
Internationale Justitie.

Politica Suze Groeneweg,
1875 - 1940.

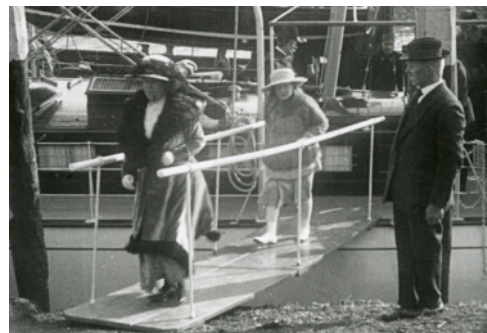
Howard Carter bij de tombe van
Toetanchamon.

DIRECTEUR EN LEERAREN DER RIJKS
HOOGERE BURGERSCHOOL TE BRIELLE
HEBBEN DE EER

J. H. Been
LUIT TE NOOIGEN TOT HET BEZICHTIGEN
VAN HET NIEUWE GEBOUW
DER R. H. B. S. OP ZATERDAG 14 OCT.
E. K. DES NAMIDDAGS TUSSEN 3 EN
4 UUR.

BRIELLE, 10 OCTOBER 1922.

van boven naar beneden
Groepsportret met spelers van het
1 april spel in 1922 met in het
midden Johan Been.

Uitnodiging voor Johan Been tot
het bezichtigen van het
HBS-gebouw in 1922.

De HBS in 1922.

Het schip De Hydrograaf van de
Koninklijke Marine.

Aankomst van de Koninklijke
Familie in Den Briel op 1 april
1922.

Sinterklaas komt in 1922 met de
stoomsleepboot Den Briel naar
Den Briel.

Tot zover het internationale nieuws,
maar ook in Nederland gebeurde er het
nodige.

Op 8 maart vergaat de veerpont op het
Zwartewater bij Genemuiden. Elf van de
veertien opvarenden verdrinken.

Ook lokaal is 1922 een jaar met veel
nieuwsfeiten. In Brielle wordt een op-
roep gedaan aan de burgers om zich aan
te melden in De Zalm voor het 1 april-
spel. Benodigd aantal personen 150.

Al vanaf 1906 wil men in Brielle een
HBS met vijfjarige cursus. Daar is op
dat moment geen geld voor. Na de oor-
log, in 1918 komt toestemming en in
1922 wordt de Rijks H.B.S. in gebruik
genomen. Het is de eerste school buiten
de wallen. Nu, in 2022 wordt het impo-
sante schoolgebouw omgebouwd tot een
luxe appartementencomplex met daar-
naast het Hof van Maerlant.

Johan Been, de bekende schrijver en
stadsarchivaris schreef het schoollied.

Eerste couplet:

In 't Noorden van het Voornsche land
Omringd door groenend hout,
Daar ligt de Brielsche H.B.S.
Als een kasteel in 't woud
Van binnen jonge joligheid
Van buiten zonneshijn
Zoo zal de Brielsche H.B.S
Ons onvergeet'lijk zijn.

Koninklijke Familie

Het schip waarmee de Koninklijke Fa-
milie op 1 april naar Brielle kwam en
waarop ze had overnacht, was het opne-
mingsvaartuig De Hydrograaf van de
Koninklijke Marine.

Dit schip was gebouwd in 1910 en nadat
het door de marine was afgestoten, heeft
het langdurig dienstgedaan als onderkom-
men voor de Zeekadetten in Rotterdam
en Amsterdam. Uiteindelijk in oude glo-
rie hersteld (behalve de stoommachine)
doet ze regelmatig dienst als officiële
pakjesboot van Sinterklaas. Ook weer
een lijntje van heden naar verleden.

Over de Sint gesproken. In 1922 kwam
hij aan in Den Briel op de sleepboot Den
Briel. Dit schip is met enorm veel subsi-
die prachtig gerestaureerd. Ondanks de
inspanning van velen om deze oudste
stoomsleepboot van Nederland (nu met
de naam Rosalie) voor ons te behouden,

is dit stuk industrieel erfgoed door de eigenaren aan een museum in Istanboel verkocht. Ditmaal een doorgesneden lijntje met het verleden. Doodzonde!

Gebrandschilderd raam

In januari 1922 besloot het Algemeen Nederlands Verbond aan de gemeente Brielle een cadeau te geven naar aanleiding van het 350ste jaarfeest van de inname van Den Briel. Het cadeau bestond uit een gebrandschilderd raam met een voorstelling -naar een foto van 1 april 1922- van de Koninklijke Familie, staande op het bordes voor het stadhuis: Koningin-moeder Emma, Koningin Wilhelmina, Prinses Juliana en Prins Hendrik.

Na de verbouwing van het stadhuis in 1995 is het gebrandschilderde raam zoek geraakt. Ondanks verwoede pogingen van de gemeente Brielle en de Historische Vereniging De Brielse Maasmond (voorheen Vrienden van het Historisch Museum Den Briel), en met name haar lid de heer Aard Heijmans, werd het raam niet terug gevonden. Ook het uitloven van een vindersbeloning door de Historische Vereniging leidde niet tot de gouden tip.

Totdat... in februari 2017 het Algemeen Nederlands Verbond het museum van de gemeente Brielle in contact bracht met glazenier en restaurator Johan de Haan uit Haarlem. De Haan was in het bezit van het raam en had het rond 2014 op een rommelmarkt in Amsterdam gekocht. De Haan was bereid het raam te restaureren en terug te geven aan de gemeente Brielle. Het raam is sinds 2 november 2017 te bewonderen in de hal van het stadhuis.

Een ander fraai geschenk uit 1922 waren twee gebrandschilderde medaillons van het huwelijk van Willem van Oranje met Charlotte van Bourbon voor de Sint-Catharijnekerk (elders te zien in deze editie).

Nu maakt Brielle zich op voor de viering van 450 jaar 'Eersteling der vrijheid'. Hoe zal daar bij de 500-jarige viering in 2072 op terug worden gekeken?

Een gebrandschilderd raam met een voorstelling van de Koninklijke Familie, staande op het bordes voor het stadhuis

van boven naar beneden
Het gebrandschilderde raam dat in 1922 aan de gemeente Brielle werd geschonken.

De Koninklijke Familie op het gebrandschilderde raam.

De foto van het bezoek van de Koninklijke Familie uit 1922 die gebruikt is voor de afbeelding op het gebrandschilderde raam.

Aankondiging in de krant van het aanbrengen van twee medaillons in een van de ramen in de Sint-Catharijnekerk.

‘BRIELS’

ORANJE BLANJE BLEU

Prinsengeus? Geuzenvlag? De verwarring op een rij

Dat de Geuzenvlag in dit jubeljaar veelvuldig gebruikt gaat worden, staat buiten kijf. In Brielle weet iedereen hoe die vlag eruitziet en toch is de naam Geuzenvlag, of Prinsenvlag, of Prinsengeus nog altijd onderwerp van wetenschappelijke discussie. In een Mare van jaren terug verscheen over de achtergronden van de vlag al eens een artikel. In meer recente publicaties zijn weer nieuwe veronderstellingen en feiten naar voren gekomen. Een update.

TEKST: KLAAS SCHIPPER

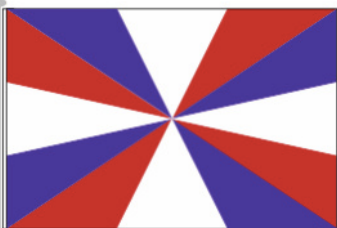
Van alle Nederlandse vlaggen is de ‘Prinsengeus’ enig in zijn soort, stelt dr. Willem van Ham in het tijdschrift *Vlag!*. “Alleen de naam al roept vraagtekens op, want vrijwel iedere landgenoot denkt bij het woord geus aan een vrijheidsstrijder in het verre verleden van onze geschiedenis. Maar wie weet dat

een geus ook een vlag kan zijn?”, werpt Van Ham een eerste vraag op. In de taal van de Hollanders van toen werd met een ‘geus’ of ‘geusje’ de boegvlag van een schip bedoeld. Omdat het woord geus al zeker in 1598 werd gebruikt, veronderstelde men lange tijd dat de naam sloeg op de vlag die de watergeuzen in 1572 meevoerden. Dieper in de literatuur duikend kan men zich afvragen of die vlag de vorm en kleuren had van de vlag die veel later – in 1931 bij Koninklijk Besluit voor oorlogsschepen en -vaartuigen – werd vastgesteld als ‘Dubbele Prinsengeus’.

Met het besluit om Den Briel na de inname van 1572 niet te plunderen, maar de stad ‘in naam van Oranje’ blijvend te bezetten, gaven de aanvoerders van de watergeuzen het startsein voor de vorming van de Nederlanden tot onafhankelijke staat. “Van toen af bleven de watergeuzen in de Hollandse traditie populair, vooral bij politieke onrust of in crisisperioden”, aldus Van Ham die aangeeft dat de watergeuzen mogelijk de kleuren van Willem van Oranje in vlag of vaandel hebben gevoerd.

rechts
De enkele ‘Brielse’ - geus in de kleuren oranje, blanje, bleu, megedragen in de optocht van 1922.

onder
Dubbele Prinsengeus bij KB 1931, de vlag van de Koninklijke Marine.

Toch concludeert deze wetenschapper dat voor die bewering schriftelijke bewijzen zeldzaam zijn en verhalen daarover moeilijk te controleren.

Geen oranje te zien

Betrouwbare afbeeldingen die laten zien hoe de landing in 1572 in Brielle haar beslag kreeg, zijn er sowieso niet. Als 'minst verdacht' voert dr. Van Ham het miniatuurportret van de geuzenaanvoerder Lumey op. Op deze afbeelding die ooit in zijn bezit was en nu in het Nationaal Archief te vinden is, zien we op de achtergrond de schepen van Lumey's vloot, met schuin gestreepte vlaggen in zwart en wit. "Er is geen oranje te zien", concludeert Van Ham.

Een andere afbeelding komt uit een kroniek die de Engelsman Walter Morgan rond 1574 publiceerde. De vaandels en vlaggen in horizontale banen op deze gravure schat dr. Van Ham in 'als minder betrouwbaar'. Een kwalificatie die hij ook meegeeft aan de afgebeelde dunrokken op de rond 1580 verschenen gravure van Frans Hogenberg. Ook deze prent is uitgevoerd in zwart en wit; veel later zou deze gravure met oranje of met rode, witte en blauwe inkt worden ingekleurd. Om de verwarring nog groter te maken: in het boek over de Oorlog in de Nederlanden dat in 1632 verscheen, vermeldt de Italiaanse geleerde Famiano Strada dat Lumey bij de bestorming een vaandel voerde waarin tien penningen stonden. Een verwijzing naar Alva's gevreesde Tiende Penning.

Vlag uit drie banen

In 1674, een eeuw na de inname, geeft de etser Jan Luyken de eerste aanzet tot een geuzenvlag die uit drie banen bestaat. Overigens geven slechts stippels in het vlaggenboek, waarmee de jongeman in het centrum van de afbeelding loopt, deze driedeling aan. Of Luyken refereerde aan het oranje, blanje, bleu van de Prinsenvlag, of aan het rood, wit en blauw van de in het Eerste Stadhouderloze Tijdperk geïntroduceerde Staten-vlag, is ongewis. Aan de hand van Luykens gravure (elders te zien in deze editie van de Mare) schilderde Johann H. Keller in 1759 de bestorming op-nieuw.

De vlag is nu duidelijk rood, wit en blauw. In de tijd van Keller was het nationaal besef groeiend en werden de watergeuzen gezien als helden die de kieren van een onafhankelijke staat met zich meedroegen.

Tegen het einde van de achttiende eeuw kwam het oranje, blanje, bleu van de Prinsenvlag meer en meer onder vuur te liggen. Het vooruitstrevende deel van de natie, de Patriotten, keek verlangend uit naar meer gelijkheid en broederschap, de traditiegetrouwen zwoeren bij het Huis Oranje. Dichterlijke zielen als Onno Zwier van Haaren (1776) gaven daarom de Nederlandse vlag de als vlelend bedoelde betiteling Geuzenvlag mee. Hiermee werd de gebruikelijke vlag in de drie kleuren oranje (later rood), wit en blauw bedoeld en zeker niet de boegvlag.

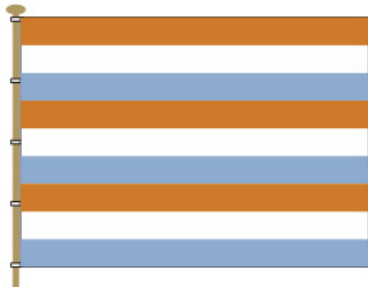

boven

Anoniem portret van Lumey, opperbevelhebber van de vloot van de watergeuzen en veroveraar van Den Briel. Collectie Nationaal Archief, Den Haag.

Vlag op de vloot der Watergeuzen 1572.

'Amsterdamse watergeuzen' hijsen in 1922 voor het eerst een 'geusje' op de Brielse Dom

Van 'geusje' naar Geuzenvlag

'Geus' als naam voor een vlag bleef de letterkundigen van de negentiende eeuw boeien, meldt Van Ham nadrukkelijk. Het was de bekende Willem Bilderdijk die in 1821 in een verklarende woordenlijst de 'Geus' een soort wimpel noemde en wel omdat die uit 'driehoekige' lappen zou bestaan, net als de kleding van een bedelaar. Een andere schrijver, Jacob van Lennep, legde in 1856 uitdrukkelijk een link tussen 'de vlag die van den boegspriet waait' en de watergeuzen. Die hadden, aldus de letterkundige, in Den Briel 'hun standaard' gehesen met de kleuren van de Prins. 'Alzoo' hadden zij 'hun verschijning' aangekondigd, schrijft hij. Met die 'standaart' wordt kennelijk een Prinsengeus (welke variant dan ook) bedoeld en niet de Prinsenvlag of driekleur, zo valt te concluderen uit de geschriften van Bilderdijk en Van Lennep.

In 1872 herhaalt de geschiedenis zich. De Statenvlag wint het van alle andere vlaggen. Gezien de tijdgeest zagen de organisatoren zich bij de 300-jarige herdenking van de inname van Den Briel genoodzaakt om zoveel mogelijk bevolkingsgroepen, dus ook de rooms-katholieken, bij het feest te betrekken. Daarom ook werd het thema omgebogen van een Geuzenfeest naar een Vrijheidsfeest. Het toen door Koelman ontworpen monument De Nymph, draagt op gracieuze wijze een vlag. Kennelijk had Koelman om alle gelovigen onder één vlag te brengen de nationale driekleur in gedachten; de Statenvlag dus, en niet de Prinsenvlag, laat staan de Prinsengeus. Op het alternatieve gedenkteken – ook nog altijd te zien aan de gevel van het vroeger zogeheten Geuzengesticht Wilhelmus van Nassauen aan de Voorstraat 80 – zwaait immers een ruige watergeus de driekleur met het rood in een lichte tint.

Bij de herdenking in 1922 werd echter alles weer anders. Met de afloop van de Eerste Wereldoorlog vers in het geheugen wapperde er dat jaar een andere vlag, meegebracht door een afvaardiging van de Amsterdamse afdeling van de beweging Volksweerbaarheid. De landelijke organisatie die zich ten doel had gesteld de militaire weerbaarheid van het Nederlandse volk te verhogen, zou een vierkante geuzenvlag op de toren van de Sint-Catharijnekerk hijsen. Na afloop werd deze enkele geus van 2.10 bij 2.10 meter aan de gemeente Brielle aangeboden.

Bewaard gebleven foto's van de feestelijke optocht uit 1922 tonen ook een variant van de dubbele Prinsengeus in de kleuren oranje, blanje, bleu. Volgens de toen geplaatste plaquette op de Brielse Dom zouden de geuzen de boegvlag in deze kleuren van de Prins van Oranje voor het eerst op de toren hebben uitgestoken. "Hiermee waren minstens twee versies van de geederde (de uit driehoeken gevormde) geus letterlijk aan land gekomen en eigenlijk geen 'geusje' meer, maar volwassen en soms forse vlaggen", concludeert dr. Van Ham.

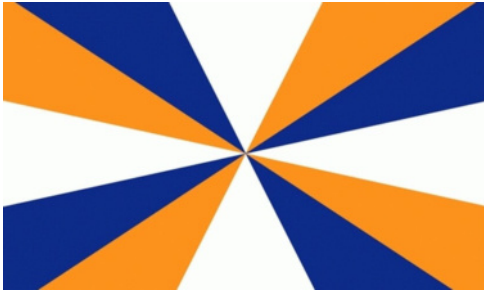
boven

De Drievoudige Prinsenvlag, tijdens de Republiek (tot 1795) ook gebruikt als geus.

rechts

Gevelsteen van het Geuzengesticht in de Voorstraat.

In de loop der jaren is de enkele geus uit 1922 uitgegroeid tot de in 1931 officieel vastgelegde dubbele Prinsengeus in een oranje, wit en blauwe versie. De vlag die dus in Brielle tijdens de 1-aprilfeestiviteiten van de laatste jaren vooral wordt gebruikt. Een vlag die - hoe kan het bijna anders - in de volksmond de naam Brielse Geus draagt. Een vlag die eerdere vlaggen in zich heeft: de driehoekige boegvlag of geus en de kleuren van Willem de Zwijger.

literatuur

- Vlag! nr. 19 najaar 2016,
- Alkemade, K. van, Beschrijving van de Stad Brielle en den lande van Voorne, Rotterdam 1726,
- Strada F., Bello Belgico Liber VII. Rome 1632 Nederlandse editie Rotterdam 1655,
- Rotterdams Nieuwsblad, N.N. '1-Aprilfeest in Den Briel', 3 april 1897.

boven

Hollandsche Geus, tekening uit 1872 (collectie Streekarchief Voorne-Putten) en de dubbele 'Brielse' Geus in gebruik sinds ca. 1968.

rechts boven

De Geuzenvlag wordt gehesen op de St. Catharijnekerk door de Amsterdamse watergeuzen die de vlag hebben geschonken, 1 april 1922.

rechts

Een deputatie van de 1 April Vereniging biedt Prinses Margriet op Het Loo een geuzenvlag aan ter gelegenheid van de geboorte van Prins Maurits, mei 1968.

Het Huis

ORANJE-NASSAU in Brielle en op Voorne-Putten

12 juni tot en met 28 augustus

TEKST: MARIJKE HOLTROP

rechts

Toegeschreven aan Daniel van den Queborn (1552-1602).

Portret van Willem van Oranje, 1599.

Collectie Haags Historisch Museum, standplaats voormalig raadhuis Den Haag.

Sinds de zomer van 2019 zijn de voorbereidingen in gang voor een tentoonstelling over de stadhouders en hun echtgenotes en over de koningen en koninginnen die Brielle en/of andere plaatsen, zoals Oostvoorne en Hellevoetsluis, op de eilanden Voorne-Putten in de afgelopen eeuwen hebben bezocht. De gastconservator die voor de tentoonstelling het historisch onderzoek verricht en de primaire bronnen in bijvoorbeeld het Nationaal Archief en in het Streekarchief Voorne-Putten raadpleegt, is dr. Erik Swart. Hij vertaalt in de tentoonstellingscatalogus zijn onderzoeksresultaten naar een voor een breed publiek toegankelijke beschrijving waarom de leden van het Huis Oranje-Nassau in Brielle en op het eiland verbleven en wat de achterliggende strategieën waren voor hun aanwezigheid. Behalve de historische verhalen omvat de tentoonstelling portretten van de Oranjes: geschilderd, getekend, in prent, in brons en op serviesgoed. Ze zijn uitgezocht en beschreven door ondergetekende. De getoonde portretten worden in kleur in de tentoonstellingscatalogus afgebeeld. Bruiklenen zijn toegezegd door en met de medewerking van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Eerste Kamer, de Raad van State, Huygens Museum Hofwijck, Haags Historisch Museum, gemeente Den Haag, Rijksmuseum, Museum Swaensteyn, Nationaal Militair Museum, Stichting Koninklijke Verzamelingen, Nationaal Museum

Paleis Het Loo, Streekarchief Voorne-Putten, Stedelijk Museum Kampen en drie particuliere verzamelingen. Bij de tentoonstelling wordt een aantal lezingen aangeboden en ook wordt op basis van de onderzoeksresultaten van Swart een duurzame Oranje-route over de eilanden Voorne-Putten samengesteld.

De tentoonstelling wordt op 11 juni 2022 officieel geopend door dr. Paul Rem, conservator van Paleis Het Loo. Vanaf zondag 12 juni, de trouwdag van Willem van Oranje en Charlotte de Bourbon in de Sint-Catharijnekkerk in Brielle, is de tentoonstelling geopend voor het publiek.

Maria de Medici

In verband met niet alleen de kosten maar vaak ook de afmeting heeft het museum geen geschilderd portret van de Franse koningin-moeder Maria de Medici in bruikleen aangevraagd. Haar portret wordt met een kopergravure getoond. Maria de Medici onderhield nauwe banden met het stadhoudelijk hof. Zij werd in 1638 niet alleen in Amsterdam onthaald. Ook in Heenvliet, op Voorne-Putten, wachtte haar een warm welkom. Amalia van Solms, de echtgenote van stadhouder Frederik Hendrik bezocht haar daar. Uit de bronnen die Erik Swart bestudeerde, blijkt dat Amalia van Solms ook plannen had om in het kasteel van Geervliet te logeren. Erik Swart beschrijft de toedracht in de tentoonstellingscatalogus.

links

Hendrik Spilman (1721-1784).
Het Hof van Putten, Geervliet 1749.
Collectie Historisch Museum Den Briel.

rechts

Nicolas de l'Armessin (1632-1694).
Portret Maria de Medici, voor 1694.
Particuliere collectie.

Willem & Charlotte

Over liefde en trouw

In het 'jubeljaar' 2022 heeft Brielle er weer een beeld bijgekregen dat verwijst naar de Tachtigjarige Oorlog. Op deze allernieuwste sculptuur staan Willem van Oranje alias Willem de Zwijger en zijn derde echtgenote Charlotte de Bourbon centraal. Op 12 juni 1575 werd het huwelijk tussen deze twee gesloten in de Sint-Catharijnekkerk. Het reliëf dat voor het kerkportaal is geplaatst, is niet het meest toegankelijke beeld in de geuzenstad. Het werk van beeldhouwer Heleen Levano vraagt om enige uitleg, voordat het wordt begrepen.

TEKST: NICO DE VRIES

rechts
Willem en Charlotte vereeuwigd in het 'Oranjeraam' in de Sint-Catharijnekkerk, in 1922 geschonken door de Brielse Centenvereniging 'De Macht van het Kleine'.

Het geromantiseerde liefdesverhaal van Willem van Oranje en Charlotte de Bourbon heeft Heleen Levano geïnspireerd tot het ontwerp 'Willem & Charlotte'. In de rechterbovenhoek van het drie meter hoge bronzen beeld zien we een bootje dat met wapperende zeilen voorbijkomt. Het zou een verwijzing kunnen zijn naar het spreekwoordelijke huwelijksbootje. Op de achtergrond nemen we de contouren van de stad Den Briel en de kerk waar. Willem en Charlotte zelf zijn nagenoeg uit het beeld verdwenen; op het reliëf zien we slechts hun hoofden tussen het golvende gewas.

Op de andere zijde van het reliëf ontdekken we twee handen, die dat gewas uit-een duwen. Of die twee handen de door vroegere historici veronderstelde oneindige liefde en trouw tussen de twee echtelieden symboliseren, vertelt het beeldverhaal niet. Onder op het beeld is een

uit het Latijn vertaalde uitspraak van Charlotte aangebracht: *‘Waarheen het lot ons voert, je zult in mij een trouwe metgezel vinden’*.

Met haar werk roept Heleen Levano meer vragen op dan dat het antwoorden geeft. Als ze ernaar gevraagd wordt, zal de beeldhouwer onomwonden vertellen meer op te hebben met Charlotte de Bourbon en minder met Willem van Oranje. Willem de Zwijger is lang niet zo heldhaftig als vaak van hem wordt gezegd, vindt de 80-jarige kunstenaar uit Broek in Waterland. Maar voor Charlotte de Bourbon die de wil van haar vader trotseerde en het kloosterleven achter zich liet, heeft ze een zekere bewondering. Haar daadkracht en hang naar persoonlijke vrijheid spreekt Levano aan.

Kunstkenners scharen Heleen Levano - zelf is zij wars van hokjes - onder de figuratief impressionisten. Evenals befaamde voorgangers als Auguste Rodin, Camille Claudel en haar grote voorbeeld de Italiaanse beeldhouwer Medardo Rosso moet er in het werk van Heleen Levano heel wat gebeuren met de figuratie van bloemen, dieren en mensen. In details verliest de beeldhouwer zich niet; het gaat haar vooral om de wezenlijke indruk die iets of iemand maakt. Haar werk is daarom nooit ‘gewoon’ realistisch.

Ook in het reliëf ‘Willem & Charlotte’ roept Levano met een ritmische werkwijze een spanning op. Ze daagt de toeschouwer uit om het wezen van het uitgebeelde te doorgronden. Wat stelt het ritmische lijnenspel voor? Om welk gewas gaat het? Zijn het rietstengels, of toch korenaren? Hoe groot is de liefde van Willem van Oranje voor zijn kersverse echtgenote?

Met minimale middelen tracht Heleen Levano zoals in een kort en kernachtig Japans gedichtje of haiku, het wezenlijke, het pure uit te drukken. Het reliëf ‘Willem & Charlotte’ is daarom zo veel meer dan het herdenken op een mooie junidag in 1575 in Brielle van een huwelijk. De verbeelding van deze

echtverbinding gaat verder dan het toeval dat het prominente figuren uit de vaderlandse geschiedenis betreft. Het reliëf ‘Willem & Charlotte’ is een emotioneel commentaar op een wezenlijk en universeel thema. ‘Willem & Charlotte’ gaat over de liefde en trouw tussen mensen.

links
Detail kunstwerk Willem en Charlotte zoals vereeuwigd door Heleen Levano.

onder
Voorzijde van het reliëf.

VD AANNEMINGSBEDRIJF ldvandijk.nl

L.D. van DIJK BV BRIELLE 06-44110026

WERKPLAATS (0181) 416506 ——— MAARLAND ZUIDZIJDE 43 ———

LIJSTENMAKERIJ

AL MEER DAN 50 JAAR
JAN BAZEN
Voorstraat 64
3231 BJ Brielle
Telefoon 0181 412083

ORIGINELE OUDE GRAVURES

WWW.JANBAZEN.NL

KANTOOR & Creatief
de Bruin Bazen v.o.f.

Uw adres voor:

- * kantoorartikelen en papierwaren
- * computer cartridges en etiketten
- * technische- en creatieve tekenmaterialen
- * alle soorten verf voor kunstschilders
- * schildersdoeken en tekenblocs
- * luxe schrijfwaren en agenda omslagen
- * pennen graveren
- * kopiëren en inbinden van verslagen
- * plastificeren
- * gratis advies van Louis en Willy

Voorstraat 60
3231 BJ Brielle
t. 0181-412874
f. 0181-418322
e. info@kantoor-creatief.nl

Openingstijden:
Dinsdag t/m vrijdag
9.30 – 17.30
Zaterdag 10.00 – 16.00

Laat je boodschappen makkelijk thuisbezorgen!

Bestel je boodschappen op plus.nl of met de PLUS app.

Openingstijden: ma - za 08:00 - 20:00 zondag 12:00-18:00 plus.nl

HISTORISCH MUSEUM Den Briel

R. Slachmuylders

Stormachtig april 1572
Brielle en Voorne, Libertatis Primitiæ:
Eerste Vruchten van de Vrijheid

Deze recente uitgave van het Historisch Museum Den Briel is te koop voor € 15,- in de hal van het museum en bij Boekhandel Hoofdstuk Een, Nobelstraat 16.